

Odměna a trest ve výchově dítěte

Bc. Kristýna Hejlová

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kristýna HEJLOVÁ**
Osobní číslo: **H128167**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Odměna a trest ve výchově dítěte**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na popis odměn a trestů jako možných prostředků výchovy v rodině;
- na analýzu významu odměn a trestů ve výchově dítěte;
- na upozornění na možná rizika tohoto stylu výchovného působení.

Součástí práce bude dotazníkové šetření zaměřené na zjišťování postojů rodičů k těmto výchovným metodám.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Čáp, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV-nakladatelství, 1996.

Čapek, R. Odměny a tresty ve školní praxi. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008.

Matějček, Z. Po dobrém, nebo po zlém? Praha: Portál, 2007.

Morrish, R. 12 klíčů k důsledné výchově. Praha: Portál, 2009.

Rogge, J.-U. Rodiče určují harnice. Praha: Portál, 2005.

Další literatura bude doplněna v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Renata Oralová

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

KRISTÝNA HEJLOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 20.3.2014

Hejlová

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce je věnována nejčastěji užívaným výchovným prostředkům, odměnám a trestům. Na dané téma jsem nahlížela z pohledu rodičů. Zajímaly mě jejich názory a postoje k dané problematice, která je v současnosti hojně diskutovaná. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou.

První část mé diplomové práce obecně informuje o odměnách a trestech. Jsou zde vysvětleny klíčové pojmy týkající se dané problematiky. Práce obsahuje základní charakteristiku odměn a trestů, jejich typy a rizika spojená s jejich užíváním. Druhá část mé diplomové práce prezentuje a vyhodnocuje výsledky dotazníkového šetření. Jsou zde analyzovány názory a postoje rodičů na odměny a tresty ve výchově dítěte. Práce je určena zejména pro rodiče, učitele a vychovatele.

Klíčová slova: výchova, výchovný styl, rodina, rodinná výchova, výchovné prostředky, odměny, tresty, pochvaly, rizika odměn a pochval, rizika trestů, alternativy odměn a trestů.

ABSTRACT

My thesis is devoted to the most commonly used means of education, rewards and punishments. On the theme I peered from the perspective of parents. I was interested in their opinions and attitudes to these issues, which are extensively discussed today. The thesis is divided into two parts, the theoretical and the practical.

The first part of my thesis informs about rewards and punishments in general. There are explained main terms regarding this topic. The thesis includes information about basic characteristic of rewards and punishments, their types and dangerous associated with them. The second part of my thesis presents and evaluates results of the research. There are analyzed opinions and postures of parents on rewards and punishments in the education of a child. The thesis is especially intended for parents, teachers and educators.

Keywords: education, educational style, family, family education, means of education, rewards, punishments, praises, dangers of rewards and praises, dangers of punishments, alternatives of rewards and punishments.

Na tomto místě bych chtěla poděkovat paní Mgr. Renatě Oralové za odborné vedení, rady a připomínky, které mi pomohly při zpracování mé diplomové práce. Zároveň patří velké poděkování všem ostatním, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomáhali a podporovali mě.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	5
I TEORETICKÁ ČÁST	7
1 RODINA JAKO ZÁKLADNÍ SOCIALIZAČNÍ ČINITEL	8
1.1 VYMEZENÍ POJMU	8
1.2 FUNKCE RODINY	11
1.3 PROMĚNY SOUČASNÉ RODINY	13
2 VÝCHOVA V RODINĚ	16
2.1 VYMEZENÍ POJMU VÝCHOVA	17
2.2 VÝCHOVNÉ STYLY	18
2.3 VÝCHOVA SOCIÁLNÍM POSILOVÁNÍM (ODMĚNOU A TRESTEM).....	23
3 ODMĚNA	25
3.1 DEFINICE	25
3.2 TYPOLOGIE ODMĚN	26
3.3 FUNKCE ODMĚN	27
3.4 RIZIKA ODMĚN	27
4 TREST	30
4.1 DEFINICE	31
4.2 TYPOLOGIE TRESTŮ	32
4.3 FUNKCE TRESTŮ	35
4.4 RIZIKA TRESTŮ	36
5 ODMĚNA NEBO TREST?	38
5.1 VÝCHOVATEL JAKO VZOR	39
5.2 ALTERNATIVY ODMĚN A TRESTŮ	40
II PRAKTICKÁ ČÁST	43
6 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ	44
6.1 VÝZKUMNÝ CÍL	44
6.2 METODA SBĚRU DAT	44
6.3 STANOVENÍ HYPOTÉZ	45
6.4 VÝZKUMNÝ VZOREK	46
6.5 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT.....	47
6.6 SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	69
ZÁVĚR	71
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
SEZNAM OBRÁZKŮ	76
SEZNAM TABULEK	77
SEZNAM PŘÍLOH	78

ÚVOD

Odměny a tresty jsou v současné době nejčastěji aplikovanými výchovnými prostředky, které v průběhu výchovného působení na děti užíváme s naprostou samozřejmostí. Volíme je ale správně? Kdy a jak máme odměňovat a kdy trestat? A je užívání trestů ve výchově vůbec nutné? Toto téma jsem si vybrala, protože jako budoucí sociální pedagog a také rodič bych do problematiky odměn a trestů ráda hlouběji pronikla a prostřednictvím své diplomové práce se pokusila nalézt odpovědi na výše zmíněné otázky.

Odměny a tresty se ale netýkají pouze výchovy v rodině, hojně se využívají také ve školní praxi. Sama jsem si mohla vyzkoušet, jaké to je, mít dohled nad skupinou dětí, když jsem vedla kroužek gymnastiky nebo působila jako vedoucí na dětských táborech. Je důležité vědět, po kterém výchovném prostředku v konkrétní situaci sáhnout. Přístup k odměnám a trestům se ale během posledních let poměrně značně změnil. Rodiče se více než kdy jindy odklánějí od užívání fyzických trestů a ve výchově kladou důraz především na individualitu svého dítěte. Nejdůležitější je odměňovat, a to za sebemenší úspěch. I tento přístup má ale své slabiny a rizika, jimž se věnuji v teoretické části práce.

Navíc se domnívám, že v současné době, kdy zaznamenáváme stále narůstající počty případů problematického chování dětí a mladistvých, je téma výchovy dětí velmi aktuální. V těchto sociálně-patologických jevech také vidím souvislost tématu s oborem sociální pedagogika. O odměnách a trestech toho bylo v minulosti již mnoho napsáno. Nyní je ale nutné přihlídnout k novým podmínkám a změnám v životním stylu rodin, které s sebou přináší současná postmoderní společnost.

Oblastí výchovného působení na děti se zabývá celá řada odborných publikací, z nichž čerpám poznatky pro teoretickou část své diplomové práce. Zde bych čtenáře ráda seznámila s institucí rodiny, která je za výchovu dětí z největší části zodpovědná. Dále vymezuji pojem výchova a na následujících stránkách se pak podrobněji věnuji samotné problematice odměn a trestů. Velmi důležitá je také ta část práce, kde upozorňuji na rizika spojená právě s užíváním těchto výchovných prostředků. Metoda tzv. cukru a biče s sebou nese jistá negativa, která si podle mě vychovatelé, ať už rodiče nebo učitelé, často ani neuvědomují.

Cílem teoretické části práce je tedy shromáždit již známé poznatky o zvoleném tématu. Stěžejním bodem ve druhé, praktické části, je vyhodnocení a grafické znázornění dotazníkového výzkumu, který jsem pro účely diplomové práce zrealizovala. Jeho pro-

střednictvím jsem chtěla zjistit, jaký názor mají na užívání odměn a trestů ve výchově samotní rodiče dětí. Očekávám, že v průběhu dotazníkového šetření budou stanovené hypotézy pravděpodobně potvrzeny.

Hlavním cílem praktické části, tj. dotazníkového šetření, bylo ověřit stanovené hypotézy, tedy zjistit, jaký názor mají rodiče na užívání odměn a trestů ve výchově. Tento cíl je možné rozdělit na další čtyři dílčí cíle. Prvním úkolem bylo zjistit, zda si rodiče myslí, že je užívání trestů ve výchově účinné a nezbytné. Dále pak, zda jsou podle nich efektivnější emoční nebo materiální odměny. Třetím dílčím cílem bylo vysledovat, zda si rodiče uvědomují možná negativní rizika těchto výchovných prostředků. Posledním úkolem pak bylo vyzkoumat, zda rodiče používají podobné výchovné prostředky, s jakými se setkali ve svém vlastním dětství.

Informace, které jsou obsaženy v této práci, bych mohla využít v budoucím profesním i rodinném životě. Doufám ale, že nebudou užitečné pouze pro mě. Věřím, že by mohly posloužit také rodičům a pedagogům, a to jako zdroj poznatků pro jejich výchovnou činnost. Možná by je také mohly přivést k zamyšlení nad svými výchovnými metodami a postupy.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA JAKO ZÁKLADNÍ SOCIALIZAČNÍ ČINITEL

Socializace je celoživotní proces utváření a vývoje člověka ve společenskou bytost, který se uskutečňuje prostřednictvím sociálního učení. A protože je socializační proces nejintenzivnější v dětství, nejdůležitějším prostředím z hlediska socializace je pro dítě jeho rodina.¹ Jedná se o první společenství, se kterým dítě přichází do styku. Z orientační rodiny jedinec přebírá určité, pro ni typické hodnoty a právě ona určuje jeho osobnostní vývoj. V dětství se formují postoje a vzorce chování, které jedince provází po celý jeho život. Dítě se v rodině také učí mnoha dovednostem a schopnostem. Zejména se zde pak sžívá se svojí sexuální rolí. Proto je pro něj také tolik důležitá stálá přítomnost nejen rodiče stejného pohlaví, ale i opačného - tedy milující matky i otce.²

Současná společnost, zaměřená především na výkon, tradiční rodině ale příliš nepřeje. I když by mnohé matky nebo otcové chtěli, na jejich děti jim z důvodu pracovního vytížení nezbyvá již mnoho času ani sil. Očekávají tedy, že jejich výchovnou úlohu převzme stát. Tento fakt potvrzují i mnozí učitelé na základních školách, kteří poukazují na skutečnost, že dnešní rodiče od školy očekávají nejen to, že jejich dítkům poskytnou kvalitní vzdělání, ale že je také řádně vychová, případně i napraví výchovné chyby, kterých se sami dopustili. Pokud podle nich škola tuto svoji povinnost neplní, neváhají se „svých práv“ hlasitě domáhat.

Od starověku až do dnešní doby byla provedena řada pokusů o delegování rodičovské péče na jiné subjekty. Prokázalo se však, že model rodiny, která je tvořena rodiči a jejich dětmi, popřípadě i prarodiči, je neuvěřitelně stabilní a zároveň nezastupitelný žádnou jinou institucí.³

1.1 Vymezení pojmu

Rodina je chápána jako strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí. Lidský život velmi ovlivňuje rodinné prostředí, do kterého se člověk rodí a ve kterém vyrůstá v dospělého jedince. Zde se formuje v osobnost zejména pod vlivem svých rodičů, sourozenců, ale i širší rodiny. Toto prostředí si vybrat nemůže, ale je do něj, jak říkají filozofové hlásící se k existencialismu, bez vlastního přičinění vržen. Musí

---

¹ VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2010, s. 273-277.

² MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 9-10.

³ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 9.

v něm přijmout to, co pro něj připravili rodiče.⁴ Každá rodina žije svým vlastním životem a uznává odlišné hodnoty. Kdybychom na světě hledali dvě identické rodiny, pátrali bychom marně.

Jan Průcha označuje rodinu za *nejstarší společenskou instituci*. Nejběžnějším typem rodiny je rodina, kterou tvoří otec, matka a děti – tzv. rodina nukleární. V poslední době se ale setkáváme s více rodinnými typy, které zahrnují jak rodinu vlastní a úplnou, tak rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní.⁵ Jak víme, základem rodiny je manželský svazek ženy a muže. Tento pár se ale stává rodinou až po příchodu dítěte, které však nemusí být jejich vlastní. Současný stav tedy směřuje k chápání rodiny jako *sociální skupiny nebo společenství, žijícího ve vlastním prostoru – domově, uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty dětem*.⁶

Je důležité rozlišovat rodinu základní (nukleární), rozšířenou, orientační a reprodukcující se. Rodina nukleární, jak jsem již uvedla výše, je tvořena oběma rodiči a dětmi. Rodina rozšířená pak zahrnuje i další příbuzné jako např. prarodiče, strýce, tety, bratrance a sestřenice. Rodina, ze které člověk pochází, bývá označována jako orientační a rodině, kterou si jedinec v dospělosti sám zakládá, říkáme rodina reprodukcující se.⁷

Instituce rodiny je důležitá zejména pro zachování lidské společnosti a je zodpovědná za řádnou výchovu dětí. V posledních letech ale zaznamenáváme trend, že rodina jako by ztrácela svůj význam, kterým se odpradávná vyznačovala a který si v minulosti nikdo nedovolil jakkoliv zpochybňovat. Rodinu již mnozí nevnímají jako nepostradatelný zdroj hodnot, které je třeba dále předávat svým potomkům. Rodiče mají plné ruce práce s tím, aby vydělali dost peněz, a mohli tak své nejbližší zabezpečit. Děti zase navštěvují nepřeborné množství kroužků, kam je jejich rodiče s vervou přihlašují, aby jim, unaveni po náročném dnu, nemuseli vymýšlet nějaký odpolední program. Doma se tudíž všichni členové rodiny scházejí jen zřídkakdy.

Přitom už Jan Bosco v 19. století zdůrazňoval, že děti potřebují, aby se jim dospělí věnovali a že osobní a duchovní blízkost mezi dětmi a dospělými je velmi důležitá. Nestačí jen dětem vtoukat do hlavy, že jsme přece vyčerpaní z práce a že všechno děláme jen a jen pro ně. Jestliže jediná starost rodičů o děti spočívá v tom, že jim namažou svačinu, odve-

⁴ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 33.

⁵ PRŮCHA, J. a kol., *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 248.

⁶ PRŮCHA, J. a kol., *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 248.

⁷ STŘELEČEK, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 109.

zou je do kroužků nebo jim koupí nejmodernější mobilní telefon, je tu něco špatně. Takoví rodiče rozhodně neplní své rodičovské poslání tak, jak by měli. Každý den by měl totiž obsahovat společně strávené chvíle, které mají z výchovného hlediska nevyčísitelnou hodnotu. I kdyby se jednalo třeba jen o setkání všech členů rodiny u stolu při společné večeři. Zde se dají probírat běžné denní události, které se odehrály, a také je tu možné naplánavat průběh dalšího dne. V dnešní době je komunikace mezi členy rodiny narušena zejména vlivem televize a internetu. Je proto dobré televizi či počítač také někdy vypnout a naslouchat jeden druhému.⁸ Všechno toto úsilí o společně strávené chvíle s dětmi se nám v budoucnosti mnohonásobně vrátí.

V Pedagogickém slovníku se dočítáme, že *rodinné prostředí je považováno za nejvýznamnější zdroj vlivů formující vývoj jedince.*⁹ Stabilní a kvalitní prostředí je pro zdravý tělesný a duševní vývoj dítěte zcela nepostradatelné. Mělo by mu poskytovat citové zázemí a být pro něj zdrojem jistoty a bezpečí. V tomto ohledu není žádná jiná instituce schopna rodinu nahradit.¹⁰

Základem výše zmíněného stabilního rodinného prostředí je, dle mého názoru, skutečnost, že v něm figuruje nejen milující matka, ale i otec. V současné době, kdy stoupá počet svobodných matek, je to ale velmi obtížné. Pokud v rodině absentuje otec, dítě jej velmi postrádá. Projevuje se to jak u dívek, tak u chlapců. Chlapec se nesetkává s mužským vzorem, který mu s přibývajícím věkem chybí stále více.¹¹ Ti jedinci mužského pohlaví, kteří vyrůstají bez otce, se taktéž snadno dostávají do agresivních konfliktů se svou matkou.¹² Zahraniční studie navíc dokazují, že tito chlapci dosahují v testech inteligence horších výsledků než ti, kteří vyrůstali od raného dětství v úplné rodině. Otec je neméně významný i pro dívku. Dcery, které nevyrostaly s otcem, zastávají v dospělosti extrémnější postoje vůči mužům. Buď je nekriticky obdivují, nebo je naopak zcela odmítají. Děti svobodných matek také trpí nemocemi více než děti žijící v úplných rodinách.¹³

Je tedy naprosto zřejmé, že pro zdravý vývoj dítěte je úplná rodina velmi potřebná. Rozvod nebo odloučení rodičů je pro dítě rána, která se už nikdy zcela nezacelí. Současná společnost přesto nahlíží na rozpad manželství jako na poměrně běžný a normální jev. Dětem ale působí takové zranění, které je připravuje o opěrné body jejich života. Cítí se pak

⁸ FERRERO, B. *Vychovávěj jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007, s. 52-53.

⁹ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 249.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2012, s. 18.

¹¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 128.

¹² PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. Praha: Portál, 2009, s. 102.

¹³ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 128.

opuštěné a nechtěné těmi, kdo je přivedli na svět. *Děti, jejichž rodiče se rozvádějí, již nikdy nebudou nahlížet na lásku, manželství, rodinu a vztah mezi pohlavími tak jako dříve*, zmiňuje Bruno Ferrero.¹⁴

Smysl rodiny netkví, dle mého názoru, pouze v tom vychovávat a pečovat o své děti. Velký význam má rodina i pro dospělého člověka. Najít si partnera a založit s ním rodinu je stále jednou z předních hodnot většiny lidí. Pro mě samotnou to znamená vůbec naplnění smyslu lidského života. Stabilní rodinné prostředí poskytne člověku oporu a pomoc v těžkých životních situacích, se kterými se v průběhu jednotlivých životních etap setkává. Podpora rodiny je důležitá nejen pro to, aby dítěti či dospívajícímu člověku, pomohla vstát, když na své cestě životem upadne. Velký význam má také pro jedince ke konci životní dráhy. Člověka v postproduktivním věku často trápí pocity méněcennosti a zbytečnosti. Připadá si jako břemeno a v důsledku toho se často izoluje od svého blízkého okolí. Pokud rodina není proti, může se uplatnit jako pomocník při výchově vnoučat nebo může plnit nějaké drobnější úkoly, a ulevit tak pracovním vyčerpáním rodině. Je to pro něj šance oprostít se od myšlenek na zdravotní a osobní problémy, které ho sužují.

1.2 Funkce rodiny

Pod slovním spojením funkce rodiny *rozumíme úkoly, které plní rodina jednak vůči svým příslušníkům, ale také ve vztahu ke společnosti*. Rodina a společnost jsou totiž existenčně propojeny, vzájemně se ovlivňují a působí na sebe.¹⁵ V průběhu dějin rodiny a výchovy dětí prošly funkce rodiny drobnými změnami. Ve své podstatě ale zůstávají stále a neměnné.

V současné době ze všech koutů slyšíme o ztrátě významu rodiny a o jejím totálním rozkladu. V minulosti, prakticky až do 18. století, byla však rodina natolik samozřejmá, že se o ní žádné debaty nevedly. Pro své členy zabezpečovala materiální statky, poskytovala jim vzdělání a pečovala o ně v nemoci a ve stáří. Bez rodiny se člověk téměř neobešel. Ten, kdo žil mimo rodinu, byl člověkem nepřislušným, jak se říkalo ve středověku, a byl vyvržen na okraj společnosti. Ve století následujícím, tedy 19., začal některé funkce přebírat stát, avšak až dodnes zůstává rodina pro zdravý vývoj dítěte nepostradatelnou institucí.¹⁶

¹⁴ FERRERO, B. *Vychovávej jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007, s. 104.

¹⁵ STŘELEČEK, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 110-111.

¹⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 14.

Z legislativního hlediska je fungování rodiny vymezeno v Zákoně o rodině číslo 94/1963 Sb. Jak je uvedeno v literatuře, nynější dobře fungující rodina by měla plnit pět základních funkcí: *biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou, socializačně-výchovnou a emocionální*.¹⁷ Níže bych ráda vymezila stěžejní úkoly jednotlivých funkcí rodiny.

Biologicko-reprodukční funkce

Biologická funkce manželství spočívá v tom, že toto společenství je nejvýhodnějším prostředím k zajištění reprodukce společnosti a k uspokojení citových a sexuálních potřeb.¹⁸ Děti jsou pokračováním života rodiny a vlastně i celého lidstva. Biologicko-reprodukční funkce bývá považována za vůbec nejvýznamnější z těchto základních funkcí. Sociologové spatřují v sexuálním a rodičovském instinktu ten hlavní důvod existence rodiny.¹⁹ Tato funkce je úzce spjata s funkcí ekonomickou, protože od finanční situace rodiny se odvíjí počet dětí. Ty jsou totiž pro rodinu velkou ekonomickou zátěží.

Sociálně-ekonomická funkce

Rodina svým členům, zejména dětem a starším osobám, poskytuje základní hmotné zabezpečení. Všichni zde mají povinnost si pomáhat a spolupodílet se na ekonomické prosperitě rodiny.²⁰ Rodina disponuje určitým množstvím materiálních a finančních prostředků, se kterými nakládá dle svého uvážení. Může za ně nakupovat zboží a služby, může je investovat nebo uložit v bankovní instituci. Tímto jednáním se podílí na stabilitě ekonomického systému.²¹

V dobách minulých, kdy převládalo řemeslo a rolnictví, byly děti pokračovateli rodinné profesní tradice. V současné době již opět existují rodiny, které jsou samostatnými ekonomickými jednotkami podnikajícími v nejrůznějších oblastech. Někteří badatelé považují v dnešní době za nejdůležitější právě tuto funkci, protože chápou rodinu jako instituci existující zejména z důvodu udržení a rozmnožení svých hmotných statků.²²

Ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce

Tato funkce tkví v zabezpečování životních potřeb pro všechny členy domácnosti, hlavně děti. Potřeby jednotlivých členů nejsou totožné, ale velmi individuální. Liší se pod-

¹⁷ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 35.

¹⁸ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině č. 94/1963*. Praha: Linde. 2005, s. 14.

¹⁹ STŘELEČ, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 111.

²⁰ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině č. 94/1963*. Praha: Linde. 2005, s. 14.

²¹ STŘELEČ, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 111.

²² STŘELEČ, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 111.

le věku (zda se jedná o dítě, dospělého nebo seniora) a podle specifických osobnostních charakteristik. Jedná se především o potřeby biologické, hygienické a zdravotní. V poslední době prochází tato funkce řadou změn, zejména ve spoluúčasti státních institucí. Do budoucna se bude stále více počítat s výraznějším zapojením rodiny.²³

Socializačně-výchovná funkce

Rodina se velkou měrou podílí na obou procesech, výchově i socializaci. Podrobněji se tomuto tématu věnuji v kapitole „Výchova v rodině“.

Emocionální funkce

Jedná se o uspokojování potřeb bezpečí, jistoty, lásky, porozumění a uznání. Je evidentní, že žádná jiná instituce nedokáže rodinu v plnění této funkce zastoupit. V současné době ale okolo sebe můžeme vidět rodiny, které z důvodu zaneprázdněnosti nebo rozvodovosti nejsou schopny takové kvalitní citové zázemí vytvořit. Pozitivní atmosféra uvnitř rodiny je důležitá pro duševní pohodu všech jejích členů, nejen dětí.

Podle toho, jak úspěšně se rodině daří plnit výše vyjmenované funkce, rozeznáváme několik typů rodin. Rodinu, které se dobře daří plnit všechny uvedené úkoly, označujeme jako **funkční**. V rodině **problémové** se už vyskytují poruchy v plnění jedné nebo několika funkcí. Nejsou ale natolik závažné, aby výrazně ohrožovaly socializační proces dítěte. Dalším stupněm je rodina **dysfunkční**, ve které dochází už k vážným poruchám a zásadnímu narušení vývoje dítěte. Rodině v této situaci musí s řešením problémů pomáhat odborníci. Posledním stupněm je rodina **afunkční**. Tato rodina selhává v plnění těch nejzákladnějších úkolů. Dítě je tu vážně ohroženo a většinou je nezbytné umístit ho do náhradní rodinné péče.²⁴

1.3 Proměny současné rodiny

„Výchova je záležitostí srdce a jejím základem je laskavost“, říkal italský katolický vychovatel Jan Bosco. To je podle autora knihy *Vychovávej jako Don Bosco* v dnešní době, kdy mezigenerační vztahy ztrácejí svou sílu, velmi obtížné.²⁵ Současná rodina prochází řadou proměn a jisté změny můžeme spatřovat dokonce i v hlavních úkolech, které by měla funkční rodina plnit. Na některé nejzřetelnější proměny v rodinném společenství bych na tomto místě ráda upozornila.

²³ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 35.

²⁴ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 33.

²⁵ FERRERO, B. *Vychovávej jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007, s. 31-32.

Velká změna spočívá v tom, že v posledních letech zaznamenáváme výrazný úbytek dětí. Současné páry často uvažují pouze o jednom dítěti. Najdeme ale i takové, kteří dávají přednost kariéře před rodinou a děti neplánují vůbec. Zaznamenáváme také posun od života v manželství k životu v nesezdaném páru. Tradiční rodina skládající se z otce, matky a jednoho až tří dětí už není nepsaným pravidlem, spíše výjimkou. Další zažité schéma, že otec zabezpečuje rodinu po stránce materiální a matka pečuje v domácnosti o děti, je již také zastaralé. Otec zůstávající doma na rodičovské dovolené již rozhodně není ojedinělým úkazem.

Častá rozvodovost párů vede k tomu, že je stále více rodin s jedním rodičem a stále více dětí s jedním nevlastním rodičem. V počtu rozvedených párů naše země obsazuje v celosvětovém měřítku přední příčky. Rozpadá se téměř každé druhé manželství. Dokážeme si tak představit, kolik dětí ročně přichází o své rodiče. Za takové situace není rodina schopna dítěti poskytnout potřebné citové zázemí. Emocionální funkce rodiny, zahrnující potřebu lásky, jistoty a bezpečí, tak není naplňována.

Zejména vlivem emancipačního procesu vidíme, že muži ztrácí v rodinách své výsadní mocenské postavení. Tento proces vedl k poklesu otcovské autority a naopak k posílení vlivu ženy v rodině. Neznamena to však, že by přítomnost otce v rodině ztratila význam. Obě rodičovské role jsou pro dítě nepostradatelné.²⁶

I Jiřina Prekopová upozorňuje, že výchova se dnes stává stále více záležitostí matek. Dnešní emancipovaná žena si osobuje právo být stejně silná jako její muž a dovede se zařídit i bez něj. Muži často ženy k převzetí iniciativy v rodině přímo dovedou. Zříkají se totiž své role otce a ochránce rodiny. Mají problém přejít od role nezávazného partnera „milence“ k roli manžela a otce dítěte. Vlivem příchodu antikoncepce páry totiž často mnoho let žijí nezávazně jako bezdětní a potom se po letech najednou stanou rodiči. Není divu, že muži nejsou schopni po tak dlouhé době, kdy největší přitažlivost mezi partnery vyprchala, převzít otcovskou roli. Společnost jim navíc paradoxně místo vzoru dobrého otce a manžela předkládá vzor milence. Žena ale chce silného, sebevědomého a rozhodného partnera, který umí v dobrém využít svou přirozenou agresivitu pro ochranu a zajištění potřeb rodiny. Dnešnímu, podle autorky „měkkému muži“ chybí síla bojovat a zasahovat do rodinných záležitostí. Takový muž je postupně vyhnán nebo sám od rodiny odchází.²⁷

²⁶ KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009, s. 36.

²⁷ PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. Praha: Portál, 2009, s. 101-104.

Co se týká širší rodiny, kam obvykle řadíme prarodiče, tety, strýce, sestřenice a bratrance, zaznamenáváme významné snížení jejího významu. Příčina je zřejmá. Dříve se uskutečňovalo mnohem více sňatků v rámci jedné vesnice a novomanželé tak zůstávali poblíž svých rodičů a ostatních příbuzných nebo s nimi přímo žili pod jednou střechou. Nyní se ale mnoho lidí stěhuje za prací a životního partnera si nachází daleko od místa, kde vyrůstali. Dochází tak k rozpadu širší rodiny. Tato sociální mobilita je možnou příčinou morálního úpadku a častého překračování zákona mladistvými. V minulosti bylo vše, co děti dělaly, pod kontrolou širší rodiny a sousedů v rámci jedné vesnice. Každý se znal s každým, a pokud dítě odpoledne něco provedlo, bylo téměř jasné, že večer už o tom budou rodiče vědět. To vedlo oproti současnosti k mnohem větší sociální konformitě. **Rodina se tedy jednak zmenšuje počtem svých členů, ale také silou vazeb mezi jednotlivými generacemi. Úpadek zaznamenáváme také v sousedských vztazích.**²⁸

Dalším trendem, který pozoruji ve svém okolí, je prodlužování doby soužití rodičů s dětmi ve společné domácnosti. Dnešní mladí lidé často studují minimálně až do 26 let života a do té doby nemají potřebu se osamostatňovat. Vždyť je to pro ně také výhodné z ekonomického hlediska. Doma je vždy čeká talíř s teplou večeří a vyprané prádlo. Pro tyto dnešní mladé dospělé je charakteristická touha po bezstarostném užívání si života. Usilují tak o oddálení dospělosti. Tato snaha bývá v literatuře označována pod pojmem *adolescenční moratorium*.

Je možné konstatovat, že pojem tradiční rodina již není příliš aktuální. Vhodnější je hovořit o rodinném soužití lidí než o rodině. Existuje mnoho forem takových soužití, do kterých řadíme *všechny myslitelné kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými i mezi dětmi*. Jsou to např. rodinná soužití k sobě poutaná rodičovstvím, kde žije pouze jeden dospělý člověk a dítě, případně děti.²⁹

---

²⁸ FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 2010, s. 36-37.

²⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, s. 13.

2 VÝCHOVA V RODINĚ

Výchova dětí je proces tak starý jako lidstvo samo. Ačkoliv se může zdát, že rodičovství není žádná velká věda, pro většinu z nás je to největší úsilí, ke kterému se ve svém životě zavazujeme. Výchovu je možné označit za zájem celé společnosti. Hlavním smyslem rodičovství a výchovy dětí vůbec je zachování lidského druhu.³⁰ Je všeobecně známo, že zejména výchovné působení v prvních třech letech života člověka je klíčové, protože se zde budují základy pro celý další život. Kdo tedy tento důležitý úsek života dítěte promešká, jen těžko se mu budou následky napravovat. Nyní se seznámme s tím, co to výchova je, a proč je tak důležitá.

Ve výchově konce 20. století a století současného dochází k některým změnám ve výchovných přístupech. Generace našich babiček a dědečků měla své děti asi stejně ráda, jako je tomu dnes. Nebyla ale zvyklá své city dávat příliš najevo. Laskavé chování se rovnalo rozmazlování. Rodičům bylo doporučováno, aby své dítě nechali samotné v postýlce vyplakat a nebrali je do náruče. Krmení mimo časový rozvrh také neexistovalo. Výchova se tak zúžila na to, že rodiče své děti živili, šatili a starali se o jejich zdraví. Láskyplný a vřelý vztah mezi tehdejšími rodiči a dětmi ale často chyběl. Pokud se člověku samotnému v dětství lásky příliš nedostalo, těžko ji bude předávat dál svým dětem. Nikdy ale není pozdě se tomu naučit.³¹

Když se nad tím hlouběji zamyslíme, rodiče vlastně mají svou výchovou jedinečnou možnost formovat nový lidský život. Samozřejmě chybovat je lidské a i rodiče se během výchovného procesu dopouštějí chyb. Snaha dělat všechno správně stojí rodiče mnoho sil a ani to nemusí být ta nejlepší výchovná cesta. Kdo chce vychovávat bez jediné chybičky, zaměňuje výchovu s vrcholovým sportem.

Každý rodič totiž potřebuje čas od času radu a není důvod se za to stydět. Některé děti jsou jiné než většina ostatních a vyžadují odlišný styl výchovy. Přístup, který je naprosto rozdílný od toho, co rodiče dělají přirozeně. Může to být dáno osobností dítěte nebo jeho temperamentem. K sebejistotě rodičů při výchově dětí nepřispívají ani negativní vlivy z vnějšího prostředí. Také méně dostupná podpora rodinám se přidává k tlaku na to, zda být rodičem.³²

³⁰ HOGHUGH, M., LONG, N. *Handbook of parenting*. London (etc.): Sage, 2004, s. xix, 3.

³¹ BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. Praha: Portál, 2011, s. 21-22.

³² GRIFFIN, L. *My Child Won't Listen... and other early childhood problems*. Bloomington: AuthrHouse. 2009, s. 185.

2.1 Vymezení pojmu výchova

Na úvod bych ráda uvedla slova Jiřiny Prekopové, která říká, že *výchova je záležitostí srdce a vyžaduje mnoho trpělivosti*. Vychovávat dítě pak znamená především *respektovat jeho dětskou osobnost se všemi jejími zvláštnostmi a bezpodmínečně je milovat*.³³

Pojem výchova se pokusila vymezit již řada autorů, avšak jejich definice se od sebe odlišují. Všichni se ale shodují na tom, že se jedná o záměrné působení na jedince. Zde uvádím příklady některých definic.

V Pedagogickém slovníku Jana Průchy a kolektivu stojí, že výchova je *proces vzájemného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji (...) záměrné a cílevědomé vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulující jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností*.³⁴

V Psychologickém slovníku stojí, že se jedná o *záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíli dané skupiny, kultury apod.*³⁵

Čáp a Mareš vymezují výchovu v užším (tradičním) a širším (interakčním) pojetí. *V užším slova smyslu je výchova chápána jako záměrné působení rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí na vychovávané, především na děti a mládež*. Vhodnější je však studovat výchovu jako *vzájemné působení vychovávajících a vychovávaných, jako jejich vzájemnou interakci a komunikaci*. Jedná se tedy o proces, kde se vychovávaný a vychovávající ovlivňují navzájem.³⁶ Tento názor oboustranného působení subjektů podporuje i Matějček, který říká, že *dítě je prostředím nejen ovlivňováno a formováno, ale také do něj samo aktivně zasahuje*.³⁷ Jde tedy o koloběh vzájemného ovlivňování a působení.

Také rozsah působení dětí na rodiče je překvapivě velký. Označujeme jej jako *socializaci retroaktivní nebo intergenerační*.³⁸ Již dítě v matčině lůně s matkou jistým způsobem komunikuje a má na ni vliv, kojeneček pak působí na rodiče svým pláčem či úsměvem. Po nástupu do mateřské nebo základní školy je dítě ovlivňováno svými kamarády, one-

³³ PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, CH. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. Praha: Portál, 2012, s. 6.

³⁴ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 345.

³⁵ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 680.

³⁶ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 247-248.

³⁷ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 19-20.

³⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 248.

mocněními nebo kroužky, které navštěvuje. Později také módou a životním stylem, který vyznává. Jak můžeme kolem sebe vidět, toto působení dětí na své rodiče je velmi významné a rodiče mu jen stěží odolávají.

Je pozoruhodné, že výchovatelské instinkty se v člověku utváří mnohem dříve, než se sám stane rodičem a vychovatelem. Je totiž léty praxe ověřeno, že u dívek od osmi let a u chlapců od dvanácti let se objevuje rodičovské chování vůči malému dítěti. Je tomu tak u dívek i u chlapců bez rozdílu. Nejedná se tedy jen o mateřské instinkty, o kterých často slyšíme, ale o instinkty specificky lidské.³⁹

*Výchova v rodině, obvykle výchova dětí a mladistvých uskutečňovaná jejich rodiči či prarodiči bývá označována slovním spojením rodinná výchova.*⁴⁰ Význam rodinné výchovy můžeme spatřovat v tom, že dítě obvykle tráví v rodinném prostředí nejvíce času. Pro každou společnost je existence dobře fungujících a stabilních rodin natolik důležitá, že předmět rodinná výchova bývá zařazován do osnov výuky pro žáky druhého stupně základní školy.

2.2 Výchovné styly

Rodiče při výchově svých dětí užívají celou paletu výchovných prostředků a metod. Každý rodič by jistě mohl vyjmenovat celou škálu výchovných postupů, které zaručeně fungují na jeho dítě. Někteří rodiče vychovávají tak, že kladou požadavky a přísně kontroloují jejich plnění, jiní na dítě spíše křičí, další je zase za každé nevhodné chování tvrdě fyzicky trestají. Jsou ale i takové matky a otcové, kteří jsou příliš benevolentní, o dítě se příliš nezajímají a záměrně je nechávají bez jakéhokoliv výchovného působení vyrůstat v individuální jedince. Ani jeden přístup není správný a je důležité mezi nimi najít určitý přijatelný střed. Někdy je výchova, která probíhá spíše živelně a spontánně pro dítě v mnoha ohledech prospěšnější. Důležitější roli tu hraje skutečnost, že jsou mu nablízku oba milující rodiče, kteří mu slouží jako dobrý příklad.

Tento fakt potvrzuje i americký spisovatel James Dobson, který jednoznačně zastává názor, že pokud chceme, aby děti dělaly to, co si přejeme, máme se jim věnovat od úplného počátku jejich života. Důležité je vytvořit si s nimi přátelský vztah, společně se bavit a radovat se. V takovémto láskyplném prostředí děti nic nesvádí k tomu, aby zkoušely, jak daleko mohou zajít a co si k nám, rodičům, mohou dovolit. Zajisté tak k nám budou mít

³⁹ MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2008, s. 59.

⁴⁰ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 248-249.

důvěru a samy budou chtít doma spolupracovat. Autor si myslí, že tato cesta je pro děti mnohem větší motivací k žádoucímu chování než náš vztek a neustálé příkazy či zákazy. Ty dítě totiž spíše demotivují.⁴¹

Pod pojmem styl výchovy se podle autorů Čápa a Mareše skrývají nejdůležitější momenty výchovných procesů. Je projevován „*volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně. Dále výchovný styl vyjadřuje emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly.*“⁴²

Existuje více druhů klasifikací výchovných stylů a nelze tedy najít jeden všeobecně uznávaný a používaný model. Jednou z nejstarších typologií výchovných stylů, kterou bych na tomto místě ráda zmínila, je rozdělení podle psychologa německého původu Kurta Lewina z 30. let 20. století. Ten na základě experimentálního výzkumu se skupinami dětí definoval tři základní výchovné styly – **styl autokratický, liberální a demokratický**. Každý z nich vytváří u dětí jiný způsob chování a prožívání.⁴³ Nyní se pojďme seznámit s hlavními charakteristikami každého z nich.

Autokratické (autoritativní, dominantní) vedení

Tento mocenský přístup se vyznačuje rozkazy, hrozbami a tvrdými tresty za každý přestupek proti sjednaným pravidlům ze strany vychovatele. Přání a potřeby dětí nejsou v takové rodině příliš respektovány. Vychovatel má pro dítě jen málo porozumění a poskytuje mu jen minimum samostatnosti a iniciativy. Autokratický styl výchovy vede děti k napětí, dráždivosti, agresivnímu jednání a dominantnosti. Děti se stávají buď submisivními, nebo naopak agresivními proti autoritám. Ty děti, které jsou vychovávány tímto způsobem, bývají silně závislé na pochvale vychovatele a ze všech sil se snaží upoutat jeho pozornost.⁴⁴

Podle Elmanové se jedná o rodiny, kde hlavní slovo v rodině má většinou otec, který převzal model výchovy od svého otce nebo děda. Ti žili v dobách, kdy byl muž především živitelem rodiny, a tedy i hlavní, ne-li jedinou, autoritou. Malé děti jsou většinou poslušné a této autoritě se podrobují. Hrozí tu ale nebezpečí, že se proti nesmyslné nadvládě začnou děti bouřit v období puberty.⁴⁵

⁴¹ DOBSON, J., *Láska a kázeň ve výchově dětí*. Praha: Návrat domů, 1997, s. 57.

⁴² ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 303.

⁴³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 303-304.

⁴⁴ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 304-305.

⁴⁵ ELMANOVÁ, O. *Kniha pro dobré rodiče*. Praha: Fortuna, 1998.

Slabé (liberální) vedení

Tento styl je charakterizován *slabým nebo žádným řízením bez větších požadavků*. Pokud vychovatel vůbec klade požadavky, pak nekontroluje a nepožaduje jejich důsledné plnění. Tím děti vede k malé odpovědnosti a nerespektování norem.⁴⁶

Liberalní styl vedení je protipólem autoritativní výchovy. Pro rodinu je typické, že v ní panuje naprostá svoboda. Rodiče jsou velmi shovívaví, jejich dítě vše má a vše smí. Život celé rodiny je mu podřízen. Problém ale nastává po nástupu dítěte do školy, kde je na stejné úrovni jako všichni jeho spolužáci. Proti údajnému bezpráví se brání zlostí vůči všem. Všechno musí dostat za každou cenu, stává se problematickým doma i ve škole.⁴⁷

Důvodem slabého vedení může být jednak to, že rodiče o své děti nejeví zájem. Jsou ale i takoví rodiče, kteří naopak nedokážou svému dítěti nic odepřít, a tak nestanovují téměř žádné hranice mezi tím, co dítě smí a co ne. To je podle Roggeho velká chyba, protože přílišná benevolence vede až k naprosté nezvladatelnosti dítěte. *Rozmazlované děti mají navíc méně zkušeností, a tím i méně jistoty v jednání, důvěry ve vlastní schopnosti a odvahy postavit se novému.*⁴⁸

Děti a dospívající zkoušejí rodiče, kam až jim dovolí zajít, kde leží hranice, za kterou bude již jejich chování pro rodiče nepřijatelné. A také, co se stane, když tyto hranice překročí. Rogge varuje před nebezpečím, které hrozí v případě, pokud vychovatel přijímá od svých svěřenců osobní urážky. Například pokud se dítě chová vulgárně ke svým rodičům a ti to přehlížejí, podněcují v dítěti takové chování. Děti si přehlížení vysvětlí jako lhostejnost, jako výzvu k pokračování.⁴⁹ Podle autora je tedy nutné se příliš liberálního stylu vedení vyvarovat.

Sociálně integrační (demokratické) vedení

Tato výchova je založena na přirozené rodičovské autoritě a mnoha autory bývá považována za optimální. Jedná se o takový styl výchovy, který se vyznačuje *působením dobrých vzorů, nikoli trestů, porozuměním pro individuální potřeby dětí, podporováním spontánnosti a diskuse.*⁵⁰

Základem demokratického stylu výchovy je partnerský přístup k dítěti. Tento partnerský vztah je založený na rovnocennosti a na respektování důstojnosti dítěte. Dítěti je

⁴⁶ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 142.

⁴⁷ ELMANOVÁ, O. *Kniha pro dobré rodiče*. Praha: Fortuna, 1998.

⁴⁸ ROGGE, J.-U. *Děti potřebují hranice*. Praha: Portál, 2013, s. 8, 21, 54.

⁴⁹ ROGGE, J.-U. *Děti potřebují hranice*. Praha: Portál, 2013, s. 67.

⁵⁰ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 47.

dán prostor pro vyjádření názoru, čímž mu rodič dává najevo, že si ho váží a respektuje ho. Není tomu tak, že v demokratické výchově by bylo vše dovoleno. Vymezování hranic je ve výchově nezbytné, děti hranice potřebují. Rozdíl mezi autoritativní a demokratickou výchovou je tedy ve stanovování těchto hranic chování. Rodiče by měli *vytvářet hranice nikoliv pro děti, ale s dětmi*.⁵¹ *Výchova totiž nefunguje jako jeden proti druhému, jako „já vím všechno nejlépe“ a „já mám vždycky pravdu“.* *Výchova je společná cesta, která se utváří teprve při chůzi*.⁵²

S navázáním partnerského vztahu mezi vychovatelem a dítětem souhlasí i Bruno Ferrero, který radí, aby rodiče vysvětlili dětem důvody svého rozhodování a dovolili jim účastnit se ho. Dále aby jim naslouchali a dovolili jim mít jiný názor. Je důležité dětem skutečně naslouchat.⁵³

Je nutné podotknout, že výše uvedená typologie má i své nedostatky, a to zejména v přílišném zjednodušení. Výchovu v rodině tedy není možné striktně zařadit do jednoho ze tří výchovných stylů. Ve většině případů lze ale určit jeden převažující výchovný styl. Rodiče totiž výchovné styly střídají – někdy se k dítěti chovají jako k sobě rovnému (kamarádovi), v jiné situaci je naopak musí dítě na slovo poslechnout. Většina autorů také upozorňuje, že pro úspěšnost výchovy je klíčové vycházet z individuálních charakteristik a jedinečnosti každého dítěte. Styly výchovy v rodinách mohou tedy být ovlivňovány různými faktory. Jedná se zejména o: *vlastnosti a zkušenosti rodičů, vlastnosti a zkušenosti vychovávaných, vzájemné vztahy a interakce mezi vychovávajícími a vychovávanými, události a změny v podmínkách v nejbližším prostředí dítěte, širší sociokulturní podmínky*.⁵⁴

Samozřejmě existují i novější klasifikace výchovných stylů, které se snaží překonat nedostatky výše uvedené typologie. Existuje např. vyjádření způsobu výchovy modelem dvou dimenzí nebo analyticko-syntetickým modelem (modelem devíti polí). Mě osobně zaujala klasifikace podle Jaroslava Řezáče, která popisuje nevhodné a pro dítě škodlivé výchovné styly.

Nejednotný styl	Různé představy o výchově a cílech výchovy, odlišná očekávání ze strany matky a otce.
Proklamativní styl	Rozpor: deklarace norem, hodnot, záměrů rodičů / uplatnění pravidel v přístupech a v chování rodičů i ve vztahu k dětem.

⁵¹ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 13.

⁵² ROGGE, J.-U. *Děti potřebují hranice*. Praha: Portál, 2013, s. 9.

⁵³ FERRERO, B. *Vychovávej jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007, s. 116.

⁵⁴ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 305, 313.

Povolný styl	Normy a hodnoty jsou proklamovány, ne však už prosazovány (nerovnováha mezi správnou normou a nízkým požadavkem nebo typická nedůslednost jako osobní vlastnost rodiče).
Nedůsledný styl	Vysoké požadavky na dítě, cíl výchovy je stanoven, ale není dotažen do konečné fáze.
Potlačující styl	Nenávistný postoj k dítěti, časté tresty a omezení nebo přehnaná kritika dítěte a snaha o zamezení, aby dítě nevyčnívalo ze skupiny.
Podplácející styl	Dítě je neadekvátně odměňováno za své chování a jednání, i v případě běžných činností, za něž by odměna neměla následovat.
Rozmazlující styl	Nepřiměřená citová závislost rodičů na dítěti, fixace na dítě a z toho plynoucí snaha splnit dítěti každé jeho přání a požadavek.
Protekční styl	Rodiče upřednostňují cíl výchovy před způsobem jeho dosažení, dítě oproti jiným (např. sourozencům, spolužákům) získává větší pozornost, oporu a pomoc ze strany rodičů.
Skleníkový styl	Podobně jako u kategorie rozmazlujícího výchovného stylu, avšak dítě je utvářeno ve vztahu k vnitřním normám konkrétní rodiny; v dané rodině dítě funguje, vně rodiny selhává.
Moralizující styl	Výchova je plně podřízena normám a pravidlům – „život v řádu“.
Puntičkářský styl	Neustálý dohled nad jakýmkoliv chováním, projevy a činnostmi dítěte, provázené dobře míněnou radou, příp. i výčitkou.
Zanedbávající styl	Nedostatečně nebo nulově podnětné rodinně-výchovné prostředí, neexistence výchovných cílů, nezájem o dítě.
Úzkostný styl	Nepřiměřený strach o dítě, aby si neublížilo nebo aby se mu něco nestalo.
Autoritářský styl	Rodič prezentuje svou převahu a moc (autoritu) z pozice rodičovské role; příznačný je psychický nátlak na dítě a jeho omezování.
Perfekcionistický styl	Důraz na to, aby dítě bylo dokonalé; rodič nebere ohled na dítě; to je opakovaně a neúměrně přetěžováno požadavky rodiče.

Tab. 1. Nevhodné výchovné styly podle J. Řezáče⁵⁵

Je pozoruhodné, že výchovné styly mohou být přenášeny v rámci rodiny mezigeneračně. Tento přenos bývá definován jako *proces, skrze něhož předcházející generace záměrně nebo nezáměrně psychicky ovlivňuje rodičovské postoje a chování generace následující*.⁵⁶ Je potvrzeno výzkumy, že vlastní zážitky, které si člověk nese z dětství, ovlivňují

⁵⁵ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, s. 200-203.

⁵⁶ VAN IJZENDOORN, M. H. *Intergenerational Transmission of Parenting: A Review of Studies in Nonclinical Populations*. *Developmental Review* [online]. 1992, roč. 12, č. 1, s. 76. [cit. 2012-01-16]. Dostupné z: http://www.researchgate.net/publication/222452203_Intergenerational_transmission_of_parenting_A_review_of_studies_in_nonclinical_populations

jeho chování v rodičovské roli. V teoretické části mé práce se také věnuji právě oblasti mezigeneračního přenosu. Část dotazníkového výzkumu se totiž zabývá zkoumáním, zda je výchovné jednání rodiče ovlivněno jeho zkušenostmi z dětství.

Styl výchovy je tedy významným determinantem, který ovlivňuje vývoj dítěte. Já osobně se domnívám, že jednotlivé výchovné styly, tedy autoritativní, liberální a demokratický styl, mohou mít na děti různé dopady. Výchovný styl by měl být takový, aby rozvíjel osobnost dítěte. Bohužel někteří rodiče, kteří své děti zanedbávají nebo naopak příliš opečovávají, jejich vývoj brzdí. Jako neoptimálnější se mně osobně jeví demokratický styl výchovy založený na partnerském vztahu vychovatele a vychovávaného.

2.3 Výchova sociálním posilováním (odměnou a trestem)

Jednou z možných, a myslím si, i nejnámějších výchovných metod je výchova sociálním posilováním, tedy odměnami a tresty. Tím se dostáváme ke klíčové oblasti mé práce, tedy problematice výchovných prostředků, odměn a trestů, ve výchově dítěte.

Odměny a tresty neboli tělesné příjemnosti či nepříjemnosti patří odnepaměti k běžně užívaným výchovným prostředkům a většina rodičů si výchovu bez nich nedovede představit. I když v současné době existuje řada alternativ, nejsou ve výchově dětí příliš uplatňovány. Troufám si říct, že výchova je často omezena pouze na odměny a tresty. Jejich prostřednictvím se vychovatel snaží dosáhnout zamýšlených výchovných cílů a modifikovat chování dítěte. Toto tvrzení nalezneme i v Psychologickém slovníku: *...odměňované reakce, činnosti se posilují, a proto se vyskytují častěji, trestané slábnou, v některých případech se však fixují, neodměňované vyhasínají.*⁵⁷

Svůj význam mají odměny a tresty i v obecné psychologii, kde se těchto výrazů užívá v oblasti sociálního učení, což je soubor procesů, jimiž se dítě učí – ve styku s druhými lidmi – *žít ve společnosti, aktivně se do ní začlenit, dodržovat její normy, přejímat sociální role, komunikovat, účastnit se sociální interakce.*⁵⁸ Jedna z forem sociálního učení je právě učení sociálním posilováním (zpevňováním, odměnou a trestem).

Jedná se o formu všeobecně známou a velmi starou, užívala se již od pradávna například i při výcviku zvířat. Rodiče (vychovatelé) dítě chválí nebo jinak odměňují za chování, které je žádoucí v rámci rodiny, sociální skupiny nebo i celé společnosti. Dítě si touto

⁵⁷ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 367.

⁵⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 192.

cestou osvojuje a následně upevňuje odměňované vzorce chování. Oproti tomu udělování trestů by mělo nežádoucí chování oslabit nebo odstranit. Chování dítěte se tak dá prostřednictvím odměn a trestů ovlivňovat. Využívají toho rodiče, učitelé, kamarádi, či malé sociální skupiny, k nimž jedinec náleží.⁵⁹

Nejhlubší základy výchovy odměnou a trestem můžeme najít již ve známých pokusech s podmíněnými reflexy u zvířat, které prováděl na přelomu 19. a 20. století ruský vědec I. P. Pavlov. Velké množství našeho neuvědomělého jednání spočívá s velkou jistotou na této bázi. Pokud dítě zažije nějakou negativní situaci, např. se spálí horkým čajem, příště, jakmile uvidí čaj, už se děsí a odmítá ho pít. Nebo pokud je dítě zvyklé, že kdykoliv přijde domů tatínek z práce, je hned plno křiku a následuje jen trestání, stačí, aby ho jen slyšelo přicházet, a už se běží schovat do svého pokoje. Stejnou cestou si dítě osvojuje první krůčky a první slova. Naše hojné chválení ho vede k tomu, aby se zkušelo znovu a znovu postavit na nožičky, aby stále zkušelo vyslovit to, co se podobá slovu „máma“.⁶⁰

Můžeme si ale položit otázku: Proč jsou odměny a tresty tolik oblíbené? Jednou z možných odpovědí je jejich *okamžitý viditelný účinek a propojenost s emocemi*. Odměny a tresty sice přimějí dítě k tomu, aby udělalo, co po něm chceme, jejich dlouhodobý a pozitivní efekt je jim však přičítán neoprávněně. Tyto modifikační výchovné prostředky působí totiž pouze na vnější chování dítěte. Dítě se tedy chová žádoucím způsobem pouze do té doby, dokud je odměňováno nebo dokud je mu hrozeno trestem.⁶¹ Je tedy velmi důležité pečlivě zvažovat, kdy tyto výchovné prostředky používat a kdy se jim raději vyhnout. Důležité je také zvolit správnou sílu odměny i trestu. Tady platí, že všeho by se mělo užívat s mírou a nic by se nemělo přehánět.

Pojďme se nyní podrobněji seznámit nejen s odměnami a tresty, ale i s různými pohledy na jejich užívání. Na následujících stránkách si rozebereme druhy, funkce, rizika a možné alternativy odměn a trestů.

---

⁵⁹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 193.

⁶⁰ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 26-29.

⁶¹ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 156.

3 ODMĚNA

Trestání dětí není zajisté pro žádného rodiče potěšením. Trest je něco negativního. Evokuje v nás pocit nelibosti, zahanbení, někdy i strachu. U odměny je to jiné. Ta v nás vyvolává jednoznačně pozitivní pocity. Je to něco milého, co nám udělá radost. Nemusíme dlouho přemýšlet a pod pojmem odměna se nám okamžitě vybaví tabulka čokolády, sáček bonbonů nebo třeba nějaký výlet, na který nás rodiče vzali za dobré vysvědčení.

Co je odměnou pro jedno dítě, nemusí jí být pro druhé. *Není to to, co jsme si jako odměnu vymysleli, ale co dítě jako odměnu přijímá.*⁶² Toto konstatování nám tedy říká, že vnímání odměny dítětem je značně subjektivní. Významnou roli zde sehrávají osobnostní charakteristiky a také vztah mezi vychovatelem a vychovávaným. Myslím si, že určitý vliv budou mít i rodinné prostředí, zvyky nebo náboženství. Chování, které je v jedné rodině trestáno, může být ve druhé rodině přecházeno bez povšimnutí, jinde dokonce odměňováno.

3.1 Definice

*Odměna je takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, ale také sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování a jednání, nebo přináší vychovávanému uspokojení některých jeho potřeb, libost, radost.*⁶³

Podobně jako Čáp a Mareš popisuje odměnu psycholog Pavel Hartl, který říká, že *odměna je kladný podnět či seskupení podnětů nebo situace schopná vyvolat libost nebo uspokojit potřebu.*⁶⁴

Podle Průchy a kol. se potom jedná o *jednu z forem pozitivního motivačního působení na žáka ve škole i doma. Záměrně navozený následek toho, že žák dobře splnil uložené požadavky, nebo něco dobře vykonal z vlastní iniciativy.* Průcha ale upozorňuje, že přílišným užíváním odměn stejného typu nebo odměňováním za nenáročné úkoly jejich motivační účinek klesá.⁶⁵ Odměna tedy má výraznější efekt, když se jí užívá občas. Příliš časté odměny totiž dítěti zevšední.

⁶² MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 26.

⁶³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele.* Praha: Portál, 2007, s. 253.

⁶⁴ HARTL, P. *Stručný psychologický slovník.* Praha: Portál, 2004, 312 s. 163.

⁶⁵ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník.* Praha: Portál, 2009, s. 179-180.

Nejpodstatnější charakteristikou odměny je *nerovnocenný vztah dvou lidí*, kdy první přiměje druhého, aby něco udělal. Může být přislíbena předem například za vykonání nějaké domácí práce nebo může být udělena spontánně v situaci, kdy se dítěti samotnému něco povede. Cílem je vždy podpořit, aby se toto chování v budoucnu znovu opakovalo.⁶⁶

Specifickým druhem odměny je pochvala, což je *pozitivní vyjádření o činnosti, chování nebo vlastnostech druhé osoby*.⁶⁷ Pokud chceme, aby byla pochvala efektivní, měla by být přiměřená k vykonané činnosti a měla by být udělena ihned po jejím skončení. Další zásadou je, že její četnost by měla být nejvyšší na počátku nové nebo obtížné činnosti a pak by měla pozvolna klesat. Měla by být zaměřena na hodnocení výkonu, ne na osobnostní vlastnosti dítěte.⁶⁸

Na slovní pochvalu dovede velmi výrazně reagovat již dítě ve druhé polovině prvního roku života. Nerozumí ještě sice smyslu slov, ale reaguje na tón hlasu, mimiku a gesta rodičů. Jak postupně vyspívá, pochvala se pro něj stává jedním z nejúčinnějších povzbuzovacích prostředků. Přitom mnohem větší účinnost má zpravidla pochvala vyjádřená neformálně, např. když ji vychovatel pronese jakoby mimochodem k nějaké třetí osobě.⁶⁹

3.2 Typologie odměn

Odměna může mít mnoho podob. Mě samotnou napadá například odměna ve formě sladkosti, výletu, peněžní částky, dárku, slovní pochvaly, úsměvu, pohlazení apod. Ráda bych tu ale zmínila dělení, které nalezneme v odborné literatuře. Například rozdělení odměn podle pana Čápa a Mareše je následující:

- *emoční, morální odměny (pochvala, úsměv, projev sympatie, kladného hodnocení),*
- *dárek věcný nebo peněžní,*
- *umožnění činností nebo zážitků, po kterých dítě silně touží: určitý výlet nebo zajímavá společenská činnost s dospělým, který má většinou nedostatek času apod.*⁷⁰

Je důležité zmínit, že **emoční odměny jsou efektivnější než odměny v materiální podobě**. Uspokojují totiž potřeby porozumění a uznání. Pokud rodiče tedy dítě nadměrně zahrnují hmotnými dary nebo mu například platí za domácí práce, výrazně tím narušují jeho vývoj i vztahy k dospělým lidem. Při preferenci těchto odměn utváříme v dítěti názor,

⁶⁶ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 157.

⁶⁷ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 168.

⁶⁸ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 206.

⁶⁹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 78-80.

⁷⁰ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 253-254.

že vše co dělá, dělá pro to, aby získalo odměnu. Dochází tak k utlumování vnitřní motivace a podpoře pouze méně hodnotné motivace vnější.⁷¹ Zajímalo mne, zda o této skutečnosti rodiče ví, a proto jsem zařadila několik otázek na toto téma do dotazníku. Výsledky si ozřejmíme v praktické části této práce.

Myslím si, že nejpoužívanějším druhem odměny je pochvala, což potvrzují i autoři Langmeier s Krejčířovou, kteří tvrdí, že nejčastěji užívané odměny jsou odměny sociální, tedy pochvala, uznání či pohlazení.⁷² Bude zajímavé tuto skutečnost porovnat s výsledky mého dotazníkového šetření.

3.3 Funkce odměn

Odměn vychovatelé jistě neužívají náhodou, mají ve výchově svou důležitou funkci. Aby tyto předpokládané funkce plnily, musí být vychovateli vhodně voleny. Mám tím na mysli jejich správný typ a správné načasování. Průcha uvádí tři funkce odměn:

- *Informační*: odměna má dítě informovat o správnosti jeho chování.
- *Motivační*: odměna má u dítěte navodit prožitek úspěchu, který by ho měl motivovat k tomu, aby se pokusilo danou činnost zopakovat.
- *Vyjádření pozitivního osobního vztahu učitele či rodiče k sobě*: tuto funkci v odměně spatřuje vychovávaný jako projev důvěry ze strany vychovatele.⁷³

Ze starší literatury bych ještě uvedla funkce odměn, které uvádí Mádrová. Podle ní má odměna splňovat tyto funkce: *zklidňovat a vyvolávat jistotu, podporovat spolupráci, dodávat chuť do práce, uvolňovat pocit napětí, vyvolávat radost, zlepšovat náladu, zvyšovat odpovědnost, mírnit agresivitu, zvyšovat sebevědomí, podporovat kladné vztahy atd.*⁷⁴

Aby ale odměna splnila svůj účel, tedy ovlivnila vnitřní motivaci dítěte, je důležité při odměňování dodržovat určité zásady. Tato pravidla jsou společná jak pro užívání odměn, tak trestů. Uvedeme si je tedy společně v kapitole číslo 5.

3.4 Rizika odměn

Účinek odměn, stejně tak jako trestů, je okamžitý. To nás možná zaslepuje a neumožňuje nám tak vidět jejich dlouhodobější negativní dopady. Zejména odměny ve smyslu „uplácení“ jsou velmi nebezpečné. Jde o odměny, které udělujeme se záměrem, aby druhý

⁷¹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 254.

⁷² LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998, s. 250.

⁷³ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 179-180.

⁷⁴ MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. Praha: Portál, 1998, s. 58.

udělal to, co chceme my. Většinové povědomí je asi takové, že udělovat odměny je správné, protože podporují motivaci. To sice ano, ale pouze tu vnější. Žádoucí chování dítěti vydrží, jen dokud je posilováno odměnou. Zde tedy tkví jejich hlavní nebezpečí.⁷⁵

Alfie Kohn ve své knize „*Punished by Rewards*“ upozorňuje na nebezpečné manipulativní důsledky užívání odměn. Dokonce uvádí, že čím více dítě za nějakou činnost odměňujeme, tím více ztrácí o tuto činnost zájem.⁷⁶ Odměna tedy, oproti našemu očekávání, vnitřní motivaci dítěte naopak snižuje. Dáváme mu tím najevo, že samotná činnost nemá moc velký význam.

Neblahý vliv mají odměny také na *motivaci učit se*. Už ani nevím, kde jsem slyšela, že děti v první třídě lze přirovnávat k houbě. Stejně tak, jak lehce do sebe houba vsakuje vodu, tak do sebe děti nasávají vědomosti. Prvňáčci se do školy většinou těší a jsou zvědaví, jaké to ve škole asi bude, a touží se naučit číst a psát. Hodné paní učitelky jim za každý úspěch udělují razítka a barevné puntíky. Stačí několik týdnů nebo měsíců a z dětí natěšených pro získávání nových poznatků se stávají sběratelé známek.⁷⁷

Odměny taktéž představují *nebezpečí pro morální vývoj dítěte*. Pokud dětem dojde, že je rodiče mohou přimět k nějaké činnosti odměnami, vytvoří si návyk a sami tuto strategii budou aplikovat na druhé s cílem přimět je udělat, co chtějí. Úplatky jim pak v životě přijdou jako něco běžného a samozřejmého. *Odměny také potlačují tvořivost a chut' zabývat se věcmi do hloubky*. Například děti ve škole téměř nevymýšlí vlastní originální řešení úkolu a ani nedávají učitelům najevo, když něčemu nerozumí, protože by to ohrozilo získání přislíbené odměny. Dalším úskalím je pak to, že na odměnách si děti lehce vytvoří závislost. Stejně jako u jakékoliv jiné závislosti, je potřeba neustále zvyšovat dávky k tomu, aby se dostavil požadovaný efekt. Lidem, kteří byli od dětství zvyklí dělat věci jen pod příslibem odměny, chybí v dospělosti snaha odvést svoji práci co nejlépe. Jako první je zajímá, co za danou činnost obdrží, jaký prospěch z ní budou mít.⁷⁸

Měli bychom si dát pozor, abychom místo laskavých slov nezahrnovali děti právě pouhými materiálními odměnami. Dítě nemá být ohleduplné proto, že mu přislíbíme nějaký dárek, ale z lásky k rodičům a sourozencům. Odměňování by se potom dalo přirovnat k drezuře zvířete. Ohleduplnost je výhradně lidská vlastnost a je třeba ji u dítěte rozvíjet,

⁷⁵ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 156-157.

⁷⁶ KOHN, A. *Five Reasons to Stop Saying "Good Job!"* [online]. ©2001 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <http://www.alfiekohn.org/parenting/gj.htm>

⁷⁷ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 159-161.

⁷⁸ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 161-163.

aby se postupem času stala samozřejmostí. Haasová tedy místo odměny materiální doporučuje dítě raději slovně pochválit.⁷⁹ Kopřiva a kol. ale uvádějí, že i pochvaly mají svá rizika.

Podle Kopřivy a kol. působí pochvaly na rozvoj osobnosti dítěte rizikově zejména z dlouhodobého hlediska. *Pochvaly vytvářejí závislost na vnějším hodnocení, na druhých lidech, především pak na těch, kteří představují autoritu, což omezuje vnitřní svobodu člověka.* Lidmi, kteří jsou závislí na autoritě, lze snadno manipulovat. Postupem času se tito jedinci stávají sami manipulátory a nemusí k tomu dojít až v dospělosti, ale stává se to i mnohem dříve. Pochvala je druh odměny neboli cíl, kterého se dítě snaží dosáhnout. Samotná činnost rozhodně nestojí na prvním místě. Je tedy nebezpečné dítě zahrnovat přílišnou chválou, protože z řady činností, které dítě dělalo rádo, mizí přirozený prožitek a radost. Dokonce jsou známy případy, kdy dítě zcela opustilo činnost, za kterou bylo chváleno.⁸⁰ Neochuzujme tedy dítěti vědomě jeho život.

---

⁷⁹ HAASOVÁ, I. *Ostatní děti smějí všechno*. Praha: Portál, 1991, s. 59.

⁸⁰ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 170-171.

4 TREST

Vychovatelé se svým přístupem k trestům velmi odlišují. Velký počet jich je příliš benevolentních, a než aby se zdržovali a čekali na to, až jejich dítě uklidí např. rozházené hračky, udělají to raději třikrát rychleji sami. Ostatní jsou zase přesvědčeni o tom, že je nutné tvrdě potrestat jakýkoliv drobný prohřešek či přestupek proti stanoveným pravidlům. Toto je způsobeno i dnešním hektickým životním stylem. Rodiče jsou velmi zaměstnaní a nemají čas ani náladu své dítě neustále napomínat a vysvětlovat, jak a proč by se co mělo dělat. Pár ran na zadek nebo zvýšení hlasu je přece méně namáhavé. Rodiče by se měli zamyslet a přehodnotit, zda se, ať už příliš benevolentním nebo naopak despotickým jednáním, nedopouštějí degradace svých dětí.

V minulém století se pro nastolení kázně ve výchově užívaly tři základní metody. Nejprve to bylo zastrasování tělesnými tresty. Důsledkem bití byly narušené vztahy s rodiči. Některé děti pak byly bázlivé a zakřiknuté, jiné naopak zase agresivní. V 50. letech byly tělesné tresty nahrazeny manipulováním pomocí výčitek a pocitů viny. To vedlo k poškození osobnosti dítěte a jeho sebevědomí. V poslední době je populární metoda odloučení, což je například vykázání dítěte za dveře nebo do jeho pokoje. Tato metoda dítě ale nevychová, může přispět pouze ke zklidnění situace.⁸¹ Jiřina Prekopová tuto reakci na nežádoucí chování dítěte označuje jako *tzv. trestání distancí* a je zásadně proti tomuto druhu trestu. Podle ní se jedná o odepření lásky, což dítě prožívá jako něco hrozného. Navíc se tak dítě vůbec nenaučí zvládat konfliktní situace. Shrnuje, že distancie je spolu s tělesnými tresty prohřeškem proti lidské důstojnosti.⁸²

Podle mého názoru si většinová společnost myslí, že užívání trestů je ve výchově dítěte účinné a nezbytné. Rodiče jsou přesvědčeni, že by bez nich výchovu svých potomků ani nezvládli. Ověřit tuto moji domněnku je jedním z dílčích úkolů praktické části práce. Prostřednictvím dotazníku bych se rodičů ráda zeptala, zda tomu tak je a zda tedy opravdu trestání přikládají takový význam. Odpověď nalezneme po ověření hypotézy číslo 1, kterou jsme si na začátku výzkumu stanovili.

Pojďme se nyní v následujících podkapitolách seznámit s tím, co to vlastně trest je, jaké druhy trestů existují, jaké plní funkce a jaká mohou být rizika jejich užívání.

---

⁸¹ BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. 4. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 47, 62-63.

⁸² PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. Praha: Portál, 2010, s. 71-80.

4.1 Definice

Stejně jako u odměn, existuje řada definic tohoto pojmu od různých autorů. Společným jmenovatelem je jim ale to, že trest je spojen s negativními prožitky trestaného. Níže uvádím několik definic.

Trest je takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, popřípadě sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování a jednání, nebo přináší vychovávanému omezení některých jeho potřeb, nelibost, popřípadě frustraci.⁸³

Jedná se o záporný podnět nebo jejich souhrn, situaci vyvolávající nelibost či bolest. Trest je ukončení určité reakce, aniž by nabízel reakci jinou. Může ovšem vzniknout reakce ještě méně žádoucí, jako je strach, odpor k trestající osobě, situaci, místu, nebo agresivní chování vůbec.⁸⁴

Z pedagogického hlediska jde o jednu z forem negativního motivačního působení na žáka ve škole i doma. Jde o záměrně navozený následek toho, že žák špatně splnil nebo nesplnil uložené požadavky.⁸⁵

Tresty, stejně jako odměny, nemají na všechny děti stejné účinky. Neexistuje jeden univerzální trest použitelný na všechny děti. Každé dítě je individuum. Je nutné vzít v potaz jeho věk, pohlaví, sociální zázemí a také druh prohřešku. Někdo prožívá zahanbující a ponižující pocit, když dostane od rodičů pohlavek. Pro druhé dítě je zase největším trestem například zákaz jít ven s kamarády a naopak by raději sneslo pár ran na zadek. *Trest tedy není to, co jsme si jako trest pro dítě vymysleli, ale to, co dítě jako trest prožívá.⁸⁶*

Rodiče, kteří své děti běžně trestají, toto jednání ospravedlňují tím, že si tak dítě uvědomí, co provedlo a následně dojde k nápravě jeho chování. Já si ale myslím, že výchovné důvody trestání nejsou ty jediné. Rodiče často trestají v afektu, když emočně nezvládnou situaci. Následně je toto jednání mrzí. Dalším důvodem může být kopírování výchovných postupů, na které jsou zvyklí z dětství od svých vlastních rodičů. Prostým udělením trestu mají také situaci rychle vyřízenou a nemusí ji řešit jinými způsoby. Zejména pokud jsou pracovně vytíženi, je to pro ně úspora času. Všem vychovatelům se jistě

⁸³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 253.

⁸⁴ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 628.

⁸⁵ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 316-317.

⁸⁶ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 26.

stalo, že se jim v danou chvíli zdál trest nejvhodnějším, nejúčinnějším a nejrychlejším řešením. Emoce či zažitá stereotypy je totiž velmi těžké ovládnout.

4.2 Typologie trestů

Rodiče mohou trestat různými způsoby a každý z nich by jistě mohl vyprávět, jaké konkrétní tresty platí právě na jeho děti. Vybrat ten správný trest ale není vůbec jednoduché. Základem je, aby byl trest přiměřený přestupku. Dítě totiž velmi dobře pozná, když trest přeženeme nebo naopak když jeho špatné chování hodnotíme příliš shovívavě. Dítě funguje jako citlivé čidlo a odhalí každou nespravedlnost, která se ho týká nebo kterou pozoruje ve srovnání s ostatními, obzvláště sourozenci.⁸⁷ Výběr trestu se tedy odvíjí podle konkrétní výchovné situace. Záleží jen na vychovateli, aby tuto situaci správně vyhodnotil a adekvátně na ni reagoval. Nyní bych ráda uvedla dělení trestů a poté se hlouběji věnovala nejčastěji užívaným druhům, fyzickým a psychickým trestům.

V současné odborné literatuře se můžeme setkat s následujícím dělením trestů:

- *fyzické tresty,*
- *psychické tresty – projevy negativních emocí, záporného emočního vztahu (dospělý se zlobí, křičí, vyhrožuje, mračí se, nemluví s dítětem apod.),*
- *potrestání zákazem oblíbené činnosti (jít ven s kamarády),*
- *donucení k neoblíbené činnosti (úklid).⁸⁸*

Fyzické (tělesné) tresty

Tělesný trest je úmyslné či záměrné způsobení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek. Rodiče užívali a stále užívají různých tělesných trestů. Jistě jsme slyšeli, že fyzické trestání v minulosti bývalo surové. V posledních letech se o tělesných trestech hodně diskutuje. Bylo totiž prokázáno, že fackování učí děti agresivnímu chování. I dnes je přesto tělesné trestání v rodinách velmi časté, i když jejich výchovný význam není valný. Podle výzkumů patří v současnosti mezi nejčastěji užívané tělesné tresty facka.⁸⁹ Tělesné tresty mohou mít ale velké množství forem, jak si uvedeme dále.

Asi by nás ani nenapadlo, kolik možných podob mohou tělesné tresty mít. *Za tělesný trest jsou obecně považovány: facka, pohlavek, výprask rukou či jiným předmětem, kopanec, herda do zad, rána pravítkem nebo ukazovátkem, odhození, třesení, praštění hlavou*

⁸⁷ CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku.* Praha: Návrat domů, 2001, s. 66.

⁸⁸ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele.* Praha: Portál, 2007, s. 253.

⁸⁹ VANIČKOVA, E. *Tělesné tresty dětí.* Praha: Grada Publishing, 2004, S. 31-32.

o zed', štípání, tahání až vytrhávání vlasů, kroucení ušním boltcem, úderů různými předměty do hlavy, burák (prudké přejetí palcem po zadní straně krku), škracení, cvrknání do ucha, stoj na hanbě v předpažení, klečení, kliky a dřepy, kroucení ruky, píchání špendlíkem, přivazování ke stolu nebo stromu, svazování končetin, zalepování úst leukoplastí, ponořování rukou do horké nebo ledové vody apod.⁹⁰

Podle Matějčka je tělesný trest primitivním výchovným zásahem a v soustavě výchovných prostředků by měl zaujímat až poslední místo. V současné době se jich ale stále užívá mnoho, i když jejich výchovný význam není příliš velký, spíše naopak. Je pravdou, že pro děti v kojeneckém a batolecím věku je výchovný zásah prostřednictvím tělesných vjemů tím nejsrozumitelnějším. Pokud projevujeme náš souhlas s chováním dítěte, činíme tak nejčastěji formou pohlázení, pomazlení nebo chování dítěte oceníme nějakou sladkostí či materiálním darem. V případě našeho nesouhlasu pak často následuje tělesný trest, který v sobě ukrývá nebezpečí ve smyslu přehánění. Na dvouleté či tříleté dítě bude docela dobře platit např. plácnutí přes zadeček a nemusíme se tu přitom obávat pedagogického přestupku. Mohou ale nastat situace, kdy je vhodné, aby dítě zakusilo tělesnou převahu rodiče. Je ale třeba dbát na to, abychom dobře odhadli, kdy je to vhodné a kdy už ne. Pro děti předškolního a školního věku tělesný trest postupně ztrácí smysl. Ve středním a starším školním věku jsou pak jakékoliv tresty čím dál méně účinné.⁹¹

Je opravdu velký rozdíl mezi tím, zda dítě plácne zlehka po ruce nebo ho pošleme na chvíli za dveře, a tím, dostane-li od nás pořádný výprask řemenem nebo musí-li klečat hodinu v koutě. Hranice mezi ještě přijatelným výchovným zásahem a krutostí ale není jasně vymezena. Je na zvážení každého vychovatele, zda bude fyzické tresty používat, a pokud ano, tak jaké intenzity. Chybu zajisté ale neudělá ten rodič, který bude při užívání tělesných trestů zdrženlivý.⁹²

Na celém světě se v současné době správnému a ohleduplnému zacházení s dětmi dostává daleko větší pozornosti, než tomu bylo v dobách dřívějších. I v naší zemi je celá řada institucí, které se výhradně zabývají týráním a zneužíváním dětí. Týraným nebo zneužívaným dětem pak nabízejí pomoc v jejich těžké situaci. Existují také např. krizová centra a poradny, kam se při zachování anonymity mohou obrátit ti rodiče, kteří o sobě vědí, že mají problém se při udělování fyzických trestů ovládnout. Fyzické ubližování dětem je

⁹⁰ LOVASOVÁ, L., SCHMIDOVÁ, K. *Tělesné tresty*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 7.

⁹¹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 88-90.

⁹² MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 91-92.

totiž trestné a vztahuje na rodiče i na kohokoliv dalšího. Navíc všichni pracovníci, kteří přicházejí do styku s dětmi, tzn. lékaři, učitelé nebo sociální pracovníci, mají ohlašovací povinnost. Hlášení je možné podat na policii nebo na oddělení péče o dítě obvodního nebo okresního úřadu. Také je tu ještě Úmluva o právech dítěte, kterou Česká republika jako řada jiných zemí přijala.⁹³

Psychické tresty

V poslední době můžeme zaznamenat, že se místo tělesných trestů často uplatňuje tzv. odnětí lásky nebo verbální tresty. Rodiče tedy dítěti odnímají emocionální náklonost nebo mu ustavičně něco vytýkají. Následky těchto trestů nejsou dobře viditelné. Duševní bolest ale proniká do nitra dítěte.⁹⁴

Psychickým trestáním se rozumí odepření projevů lásky, kladného emočního vztahu. Matka či otec se k dítěti chová odměřeně a chladně, zavrhuje ho. Může se zdát, že je tento druh trestání mírnější a lidštetší než trestání fyzické. Pokud je ale dítě trestáno fyzicky a je tu zachován pozitivní emoční vztah, nemá na dítě tak ničivé dopady jako trestání psychické. Sami děti říkají, že vydržet facku je lepší, než být vystavován dlouhodobému psychickému trestu. Děti, které jsou často psychicky trestané, se vyznačují pocity viny, hříšnosti, méněcennosti, labilitou a mohou trpět dokonce i neurózami.⁹⁵

Nejvhodnější formou trestu je pravděpodobně metoda přirozených následků, kterou formuloval francouzský filozof Jean-Jacques Rousseau. Ten zaujímal odmítavý postoj k užívání jakýchkoliv trestů ve výchově. Přirozenými důsledky *v užším smyslu rozumíme takové důsledky nesprávného jednání, které přicházejí sami od sebe, bez zásahu dalších osob.* Pro dítě jsou prospěšné v tom ohledu, že si z nich může vyvodit ponaučení do budoucna. *V širším smyslu jsou to určité druhy reakcí a zásahů, které můžeme použít vůči někomu, kdo se zachoval nesprávně.* Cílem je, abychom dítěti pomohli uvědomit si nevhodnost chování včetně neblahých dopadů na druhé a také abychom mu pomohli při nápravě. Smyslem přirozených důsledků je tedy *zprostředkovat porozumění přirozeným zákonitostem, podle nichž funguje svět a společnost.⁹⁶*

V praxi se tato metoda projevuje tak, že pokud dítě např. rozhází své hračky po pokoji, musí je samo uklidit, nebo pokud svojí neopatrností rozbije vázu, mělo by na novou

⁹³ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 92-94.

⁹⁴ ROGGE, J.-U. *Děti potřebují hranice.* Praha: Portál, 2013, s. 115.

⁹⁵ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele.* Praha: Portál, 2007, s. 255-256.

⁹⁶ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován.* Kroměříž: Spirála, 2007, s. 134-135.

příspěť ze svého kapesného apod. Míra odčinění by se samozřejmě měla lišit podle věku dítěte a měla by být adekvátní k jeho celkovým finančním možnostem. Tento druh trestání je pro dítě užitečný v tom, že si tak uvědomí, co provedlo a co svým činem způsobilo. Nevědomky, leč velmi efektivně, si tímto způsobem osvojuje správné chování.⁹⁷ Britský psycholog a spisovatel David Fontana ale varuje, že by děti neměli příslušné přirozené následky pociťovat příliš dlouhou dobu.⁹⁸

4.3 Funkce trestů

Průcha a kol. uvádí, že *trest má přinejmenším dvě funkce: informační a motivační*. Zaprvé tedy konstatuje nesprávné chování a zadruhé pak u dítěte navozuje motivační konflikt. Děti v trestu ale ještě někdy spatřují třetí funkci: *vyjádření negativního osobního vztahu učitele či rodiče k sobě*.⁹⁹

V trestu je pro dítě skryto poselství, že to, co rodič říká, myslí vážně a to děti potřebují. Trest má tu schopnost, že dokáže špatné chování zastavit. Rodiče by ale měli vědět, že trest bude účinný jen v případě, nebudou-li ho užívat příliš často. Trest totiž děti neučí zodpovědnosti ani smyslu pro spolupráci.¹⁰⁰

Zdeněk Matějček vymezuje tři hlavní funkce trestů:

1. Napravit škodu

Náprava škody přispívá k tomu, aby si dítě vytvořilo pojem o spravedlnosti a aby si uvědomilo své provinění. Dítě by tedy určitě mělo uklidit hračky, které rozházelo, nebo opravit to, co rozbilo. Trest by mu měl být rozhodně ukládán pod záštitou spravedlnosti, nikoli násilí.

2. Zabránit, aby se nesprávné chování opakovalo

Tato funkce by se dala vyjádřit rčením „dostat na pamětnou“. Pokud při nesprávném chování dítěte pravidelně přijde nepříjemný zážitek, dítě se pro příště takového chování vyvaruje. Principem je tedy učení na základě špatné minulé zkušenosti. Jsou ale i děti živější a ukvapenější než jiné a při svém jednání se nestihnou upamatovat na předchozí nepříjemný prožitek. U takových dětí je naopak třeba prostřednictvím odměn posilovat chování, které je žádoucí.

⁹⁷ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 256.

⁹⁸ FONTANA, D., *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 2010, s. 356-357.

⁹⁹ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, s. 316-317.

¹⁰⁰ MORRISH, R. G. *12 klíčů k důsledné výchově*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003.

3. Zbavit viníka pocitu viny

Prohřešek dítěte způsobuje mezi ním a vychovatelem odcizení. Dítě si uvědomuje, že něco provedlo a cítí vinu. Trest je aktem spravedlnosti a přináší usmíření mezi dítětem a vychovatelem. I při trestání bychom ale neměli zapomínat na osobní vztah k dítěti. Dítě by mělo cítit, že je milováno. Trestem je dítě zproštěno viny a dostavuje se pocit osvobození a usmíření.¹⁰¹

4.4 Rizika trestů

Poněkud jiný pohled na tresty nabízí publikace „Respektovat a být respektován“. Ačkoliv by se to mnohým rodičům zdálo absurdní, její autoři považují jakékoli tresty z hlediska zdravého duševního a sociálního vývoje dětí za rizikové. Vymezovat hranice je podle nich nutné, ale existují k tomu i vhodnější způsoby.¹⁰²

Trest má různé účinky, které lze jen stěží předvídat. Ty se liší podle osobnosti dítěte, jeho vlastností a podle charakteru vztahu mezi ním a vychovatelem. Někdy může být účinek trestu dokonce opačný, než se očekávalo.¹⁰³

Tento pohled na tresty zastává i Matějček. Ten říká, že nadměrně silné tresty vedou u dítěte buď k apatii a útlumu, nebo naopak ke vzdoru a vzpouře. S přibývajícím věkem dětí, obzvláště v období puberty, dochází spíše k této druhé variantě. V pubertě již totiž u dítěte bývá dost zřetelně vyhraněna představa spravedlnosti. Přehnané tresty nemohou do této představy zapadnout. Dítě pak tresty ze strany dospělého přijímá už jen jako symboly nadřazenosti a násilí.¹⁰⁴

I když si vychovatel myslí, že dítě trestá oprávněně a že trest vykonává pod vlivem rozumu, rizika trestání podle Kopřivy a kol. zůstávají. Podle nich mohou negativní dopady trestání přetrvávat až do dospělosti. Pojďme se nyní s některými riziky, na které tyto autoři upozorňují, blíže seznámit.

Pro morální vývoj dítěte je nebezpečné to, že tresty mohou fungovat jako výměnný obchod nebo odpustky. Pokud dítě trest snese, může se pak dál chovat, jak chce. Už není třeba se snažit, protože trestem je špatné chování vyrovnáno. Pro některé děti je snesitelnější přijímat tresty jako jakési výkupné za své přestupky. Napravit, co provedlo, dá přece

¹⁰¹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 32-38.

¹⁰² KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 121.

¹⁰³ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 254.

¹⁰⁴ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 70.

mnohem víc práce než snést trest. Vychovatelé si tuto skutečnost často neuvědomují.¹⁰⁵ Můžeme se to vysvětlit na příkladu Jany, která dobře ví, že když přijde pozdě domů, bude od matky bita. Raději těch pár pohlavků vydrží, aby se příště zase mohla zdržet s kamarádkami. Stejný názor sdílí i Zdeněk Matějček.

Je dokázáno, že výchova užívající trestů má neblahý vliv na vývoj osobnosti. Jedná se zejména o negativní dopady na lidskou sebeúctu a vztahy, což můžeme pozorovat v chování jedince. Opakované duševní nebo tělesné tresty vedou ke ztrátě důvěry dítěte k vychovateli a k celkovému narušení jejich vzájemného vztahu. Trest také nevede k opravdovým pocitům lítosti nad proviněním, nevede dotyčného ani k omluvě, ani ke snaze sjednat nápravu. Spíše navozuje pocity ponížení, nespravedlnosti, vzdoru, křivdy nebo strachu ze ztráty lásky. Vztek a zlost vedou k nepřátelskému chování (agresi), pocity křivdy zase ke stažení se do sebe (pasivitě). Oboje jistě není to, čeho jsme chtěli trestem dosáhnout.¹⁰⁶

Dalším rizikem trestání je tzv. racionalizace, což znamená, že vychovatelé potlačují nepříjemné pocity, které při trestání v dětství sami prožívali, a rozumově si je zdůvodňují. S odstupem času hodnotí tyto tresty jako zasloužené a spravedlivé. Už totiž zapomněli, že v nich tresty pravděpodobně vyvolávaly stejné pocity, jako je tomu nyní u jejich vlastních dětí. Ačkoliv si to vychovatelé neuvědomují, model chování k dětem přejímají od svých rodičů a přenáší ho do výchovy vlastních dětí. A to i přes předsevzetí, že se stejných chyb v životě nedopustí.¹⁰⁷

Nebezpečné je také ukládání práce za trest. Svůj význam to má pouze ve smyslu nápravy, když dítě svým zlým úmyslem něco způsobí. Práce by neměla sloužit jako prostředek k potrestání. U nikoho totiž nevypěstujeme kladný vztah k práci tím, že ho budeme nutit pracovat a že ho budeme prací trestat.¹⁰⁸

Velmi závažné následky zanechávají na osobnosti dítěte zejména fyzické tresty. Jelikož se jedná o téma natolik závažné, podrobněji ho rozebírám v kapitole 4.2.

To je tedy přehled alespoň některých rizik, která s sebou užívání trestů přináší. Rodiče se často ptají: „Když ne trestání, pak ale co?“ I když to mnoho z nich netuší, existují jisté alternativy trestů, na které upozorňuji v kapitole 5.2.

¹⁰⁵ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 125-126.

¹⁰⁶ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 126-132.

¹⁰⁷ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 128-130.

¹⁰⁸ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 76-78.

5 ODMĚNA NEBO TREST?

Pokud bychom chtěli srovnat účinky odměn a trestů, dosud zrealizované výzkumy nám jednoznačně dokládají, že *výchova založená spíše na odměnách má lepší výsledky než výchova užívající převážně trestů.*¹⁰⁹

Je ověřeno, že odměny podporují sociální učení, které má ve výchově dítěte klíčové postavení. Důsledky trestů lze naproti tomu jen stěží predikovat. Tentýž trest vede u jednoho dítěte k poslušnosti a u druhého k pravému opaku toho, co bylo jeho smyslem. U třetího dítěte může tento stejný trest vyvolat i depresivní stavy. Účinky jsou tedy velmi individuální a ovlivňuje je nejen osobnost dítěte, ale i prostředí, ve kterém vyrůstá, a kvalita vztahů mezi ním a rodiči.¹¹⁰

Strach z potrestání v mnoha případech vede k tomu, že dítě neudělá tolik práce a zdaleka se nenaučí tolik, kolik by bylo za normálních okolností schopno. Zdeněk Matějček uvádí osvědčené pravidlo: *Zaříd'te věci tak, aby je dítě udělalo dobře, a za to je výrazně pochvalte. – Nedopusťte však, aby udělalo něco špatně, a vy jste je za to museli trestat.* Odměnou totiž dítě učíme to správné. Trest špatné chování dokáže pouze na chvíli zastavit či utlumit.¹¹¹

Někteří autoři výchovu odměnou a trestem považují za správnou. Jiní, např. Kopřiva a kol. nebo Kohn, ji naopak ostře kritizují a upozorňují na její závažná rizika. Myslím si, že je podstatné najít určitý střed mezi těmito dvěma extrémy. Z největší části stejně vychováváme spontánně, spíše podle vlastního temperamentu než pedagogických příruček. Nesmíme při tom zapomínat, že nejdůležitější je být dítěti tím nejlepším vzorem, ke kterému by mohlo vzhlížet. Důležité také je, aby se rodiče před dítětem na svých rozhodnutích shodli.

Neexistuje tedy žádný manuál k tomu, jak by měla soustava odměn a trestů přesně vypadat a jak by se měla aplikovat. Výchovných prostředků je nepřeberné množství, a jak jsem již dříve upozornila, na každé dítě platí něco jiného. Jsou ale jisté zásady, které by měl vychovatel při jejich udělování dodržovat. Ty uvádí ve své knize Zdeněk Matějček.

- *Odměny a tresty by měly být přiměřené osobnosti dítěte a jeho věku.*
- *Odměny a tresty by měly být dítěti vždy srozumitelné.*

¹⁰⁹ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 253.

¹¹⁰ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 253-254.

¹¹¹ MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 30-31.

- *Výchovné prostředky by měly být bohaté a čitelné.*
- *V odměnách a trestech se nemá přehánět.*¹¹²

5.1 Vychovatel jako vzor

Já osobně sdílím názor s těmi autory, kteří uvádí, že rodiče a obecně všichni vychovatelé účinky odměn a trestů nadměrně přeceňují. Dospělí zapomínají na to, že nezastupitelnou roli ve výchově hraje vlastní příklad. Pokud tedy bude vychovatel dítě za určité chování trestat, ale sám se tak bude chovat, dítě se bude chovat spíše jako on a ne podle toho, co odměňuje a co trestá. Měl by se jednoduše chovat takovým způsobem, aby dítěti, které vychovává, šel dobrým příkladem. Dítě pak zajisté bude tento vzor napodobovat a nebude nutné ho tolik trestat, příp. odměňovat, protože je praxí ověřeno, že příliš časně odměňování také ztrácí svůj efekt. Jestliže se výchova směřuje pouze na udělování odměn a trestů, může to mít ve vztahu vychovatel – vychovávaný nedozírné následky.

Je důležité využít a nepromeškat prvních sedm let života dítěte, kdy je obzvláště otevřené pro napodobování vzoru. V tomto věku dítě nepřetržitě a intenzivně vnímá vše ve svém okolí. Vše, co cítí, vidí a slyší od druhých, zejména vychovatelů, do sebe vstřebává. Působení osobního příkladu zasahuje do všech oblastí života, a jestliže po dítěti chceme, aby dodržovalo námi nastavená pravidla, je důležité, abychom je v první řadě dodržovali především my. *Příklad někdy zmůže víc než celá výchova.* Pro výchovu dítěte je tedy klíčové, aby již od raného dětství bylo obkloповáno vzory vhodnými k nápodobě.¹¹³

Pokud dítěti dáváme dobrý osobní příklad, často dosahujeme při výchově lepších výsledků, než když na něj křičíme, případně je trestáme. To, co dítě od rodičů pouze vyslechne, je v procesu osvojování účinné pouze z 10 %. Výzkumy uvádějí, že o mnoho více si zapamatujeme to, co sami prožijeme. Zde se uvádí účinnost až 80 %. Sociální učení nápodobou je tedy v životě dítěte tím nejefektivnějším učením. Jestliže rodiče dítěti něco říkají, ale sami se podle toho nechovají, dítě se v mnohem větší míře učí z toho, co vidí u rodičů.¹¹⁴

Vzor má ve všech sférách dětského vnímání zásadní význam. Dítě disponuje neuvěřitelnou schopností napodobovat a od lidí, kteří ho obklopují, odkouká vše. Oni určují, jak se chová u stolu, ke kamarádům, zvířatům nebo zda je ochoten pomáhat druhým v nouzi.

¹¹² MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007, s. 65-70.

¹¹³ PREKOPOVÁ, J. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu.* Praha: Portál, 2012, s. 21-26, 40.

¹¹⁴ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován.* Kroměříž: Spirála, 2007, s. 124.

Tím, jak se rodiče k sobě navzájem chovají, jak si pomáhají, hádají se, usmiřují a dělají kompromisy, předurčují i to, jak se bude v podobných situacích chovat jejich dítě. Pokud ale od dítěte něco očekáváme, musíme mu to nejprve ukázat, dát mu návod, jak to učinit. Je také důležité, aby rodiče dodržovali stejná pravidla, která stanovili dítěti. Jak jsem již uvedla, pro nápodobu vzorů je dítě otevřené zejména v prvních sedmi letech života, a proto je nutné toto období co nejvíce využít.

Pro zdravý rozvoj dítěte ale pouhý vzor nestačí. Musí se samo naučit pohybovat v prostoru, který chrání a vymezují jeho rodiče. V období puberty se ale stává, že se dospívající jedinec rodičovskému vzoru vzpírá a hledá si nové vzory mimo rodinné prostředí. Vytváří si vlastní představy o sobě samém i o okolním světě. Tento jev je naprosto normální a rodiče by tuto skutečnost měli přijmout.¹¹⁵

Myslím si, že osobní příklad funguje lépe než jakákoliv výchova, a jestliže rodiče dokáží být svým dětem dobrým vzorem, obejde se to i bez zbytečných trestů a přehnaných odměn.

5.2 Alternativy odměn a trestů

V předchozích kapitolách jsem nastínila možná rizika, která s sebou užívání odměn a trestů přináší. Je tedy na místě uvést odlišné možnosti výchovného působení na děti, které povedou k žádoucímu chování, ale nezanechají žádné negativní dopady.

I když tedy používání trestů s sebou nese jistá rizika, neznamená to, že máme nesprávné chování dítěte opomíjet. Autorita rodičů a s ní spojená důslednost ve výchově je nezbytná. Rodiče by se měli naučit říkat svým dětem „ne“, a tak je chránit před jejich omyly. Je třeba je naučit, že nemohou mít všechno a hned. Děti potom umí lépe zvládat frustrace, s nimiž se v dospělosti budou muset vyrovnávat.¹¹⁶ Pro dítě je velmi škodlivé, když vidí, že mu nebyly stanoveny žádné mantinely, kam až může svým chováním zajít. V dnešní době dokonce existují děti, které absencí hranic trpí tak, že se to dá přirovnat k týrání. Rodiče totiž nejsou schopni prosadit dodržování určitých pravidel pouhými slovy a na dítě křičí nebo je fyzicky napadají.¹¹⁷

Jednou z možných alternativ trestání je již výše uvedená metoda přirozených důsledků jednání. Hrozby trestem mohou sice nakrátko ukončit určitou situaci nebo z ní vy-

---

¹¹⁵ PREKOPOVÁ, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 27-30.

¹¹⁶ FERRERO, B. *Vychovávej jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007, s. 116.

¹¹⁷ DELAROCHE, P. *Rodiče, nebojte se říkat NE*. Praha: Portál, 2007, s. 24.

vodit nějaké důsledky. Jedná se však pouze o úspěch na krátkou dobu. Tresty totiž dětem neukazují žádnou možnost, jak by se v budoucnu mohly pokusit vyřešit své nevhodné chování jinak, zejména samostatněji. Trest často vede k racionalizaci agrese ze strany vychovatele a u dětí má často za následek fantazírování o pomstě. *Důslednost však úzce souvisí s činy dítěte a vychází ze vzájemného respektu. Jde tu o důsledky, které dítě může nahlédnout a pochopit.*¹¹⁸

Co se týká tělesných trestů, často se setkáváme s názorem, že při výchově malých dětí je plácnutí za nevhodné chování na místě. Batole by naše vysvětlování přece nechápalo, a proto je nevyhnutelné ho na nevhodné chování upozornit právě plácnutím. Jiřina Prekopová je ale jiného názoru a fyzické tresty zcela odmítá. Plácnutí si podle ní malé dítě vykládá jako odmítnutí a odepření lásky. Prožívá to jako něco velmi bolestného. Pokud dítě nerespektuje slovy vyjádřené „ne“, je třeba mu vyslat signál – dotyk. Pokud tedy dítě na naše „ne“ nereaguje, je nutné ho chytit a jemně s ním zatřást za ramena nebo ho uklidnit v pevném objetí, kdy se mohou jeden do druhého vcítit a znovu se usmířit.¹¹⁹

Možná se to zdá překvapivé, ale i negativním rizikům odměn lze předcházet tím, že použijeme jejich různé alternativy. Podobně jako u trestů, tak i u odměn je důležité vytvořit takové podmínky, aby děti mohly prožívat přirozené pozitivní důsledky svých činností a svého chování. Přiblížíme tak dětem smysluplnost jejich jednání. Pokud bychom místo pozitivního přirozeného důsledku uplatňovali odměnu, dítě se tak bude učit, jak se nám zavděčit, aby odměnu získalo, nikoliv však řídit sebe samo, aby se dostavil přirozený pozitivní důsledek.¹²⁰

Pochvala se obvykle považuje za účinný a vhodný výchovný prostředek. Je to však druh odměny, která se stává cílem a samotná činnost je až na druhém místě. I zde se rodičům ale nabízí řada alternativ, jak se přílišnému chválení vyhnout. Na to, co se dětem podaří, bychom měli nějak reagovat. Už to, že si něčeho všimneme a popíšeme to slovně, je vyjádřením našeho zájmu a respektu. První alternativou pochvaly je tedy tato zpětná vazba. Je pro ni význačné, že se zaměřuje na činnosti nebo chování, nehodnotí však osoby – jejich kvality či zápory, jejich trvalé vlastnosti.¹²¹

¹¹⁸ ROGGE, J.-U. *Rodiče určují hranice*. Praha: Portál, 2005, s. 54-57.

¹¹⁹ PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. Praha: Portál, 2010, s. 78.

¹²⁰ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 163-164.

¹²¹ KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 166-174.

Další možnou alternativou pochvaly je ocenění. Touto cestou vyjadřujeme své uznání a respekt k dítěti. Pro dítě je velmi významné, protože si jeho prostřednictvím bude je svoji sebeúctu. Ocenit dítě může rodič také poděkováním.¹²²

Jiným způsobem, jak dát dítěti najevo, že se zachovalo správně, ale přitom ho nechválit, je povzbudit ho. Protože se chvála i povzbuzení zaměřují na pozitivní chování, může se zdát, že se jedná o jedno a to samé. Není tomu ale tak. Chvála je určitý druh odměny, pokus motivovat dítě vnějšími prostředky. Prostřednictvím povzbuzení se naopak snažíme dítě motivovat vnitřně. Rodič, který povzbuzuje, dítě nesrovnává s ostatními, ale jde mu o to, aby se v dítěti rozvíjela odvaha čelit náročným úkolům. Je poskytováno za sebemenší snahu nebo zlepšení a pomáhá dítěti získat pocit vlastní hodnoty.¹²³ V tom je tedy zásadní rozdíl mezi pochvalou a povzbuzením.

---

¹²² KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007, s. 174-176.

¹²³ DINKMEYER, D., MCKAY, G. D. *Efektivní rodičovství krok za krokem*. Praha: Portál, 1996, s. 49.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

Odměny a tresty jsou odjakživa vnímány jako tradiční výchovné prostředky. Jsou každodenní součástí soužití rodičů a dětí. Rodiče je většinou používají zcela automaticky, často podle vzoru, na jaký byli zvyklí ze svého dětství. Neuvažují o možných rizicích, které s sebou tyto výchovné prostředky přináší. V praktické části jsem se proto rozhodla zjišťovat právě postoje rodičů k odměnám a trestům ve výchově dítěte.

6.1 Výzkumný cíl

Hlavním cílem dotazníkového šetření bylo ověřit, jaký názor mají rodiče na užívání odměn a trestů ve výchově. To jsem zjišťovala ověřováním hypotéz, které jsem si na počátku výzkumu stanovila. Od těchto hypotéz se pak odvíjely dílčí cíle mé práce. Zkoumala jsem, zda rodiče odměny a tresty ve výchově vůbec užívají a zda si myslí, že je jejich používání účinné a nezbytné. Dalším dílčím cílem bylo zjistit jejich názor na účinnost emočních a materiálních odměn a také to, jestli si uvědomují možná rizika spojená s udělováním odměn a trestů. V neposlední řadě mě zajímalo, zda současní rodiče vychovávají své děti stejnými nebo podobnými metodami, s jakými se setkali ve svém vlastním dětství, tedy to, zda je možné hovořit o mezigeneračním přenosu výchovných metod a stylů v rodině.

6.2 Metoda sběru dat

Jako metodu zjišťování dat jsem si vybrala empirické šetření prostřednictvím dotazníku. Ten je Gavorou definován jako *způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*. Jedná se o jednu z nejčastěji používaných výzkumných metod, a jelikož je pro mě klíčové získat co nejvíce názorů rodičů, myslím si, že je tato metoda vhodně zvolená. Umožňuje totiž získat odpovědi od velkého počtu respondentů, a to v poměrně krátkém čase.¹²⁴ Myslím si, že velkou výhodou bylo, že účastníci výzkumu měli dostatek času se nad otázkami v klidu zamyslet a podle pravdy sdělit své názory a zkušenosti.

Mnou vytvořený dotazník jsem pojmenovala stejně jako tuto diplomovou práci, tedy „Odměna a trest ve výchově dítěte“, a byl určen pro rodiče. Byl zcela anonymní, takže se respondenti nemuseli obávat, že by byl některý údaj proti nim zneužit. Dotazník se skládal ze vstupní části, kde jsem rodiče seznámila s účelem dotazníku a vysvětlila jim, jak mají při jeho vyplňování postupovat. Poté následovaly čtyři úvodní faktografické otázky,

---

¹²⁴ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000, s. 99.

kteřé se ptaly na pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání a počet dětí respondenta. Na ně navazovalo šestnáct hlavních otázek. Ty byly rozděleny do čtyř tematických okruhů po čtyřech položkách. Každý z okruhů byl zaměřen na ověřování jedné ze čtyř hypotéz. Patnáct položek bylo uzavřených, tedy nabízely hotové alternativní odpovědi. Úkolem respondenta bylo vybrat si a zakroužkovat pouze jednu z nabízených možností. Jen jedna otázka obsahovala možnost „jiné“, kde respondenti mohli vyjádřit svůj názor bez ohledu na uvedené možnosti.

Při konstruování dotazníku jsem se snažila o jasné, stručné a srozumitelné sestavení otázek. Jejich srozumitelnost jsem si ověřila v předvýzkumu na deseti respondentech. Po jejich zhodnocení jsem provedla ještě pár drobných úprav, než jsem dotazníky rozdala 130 respondentům. Proces rozdávání, sběru a vyhodnocení dotazníků trval asi tři měsíce.

Získané informace jsem analyzovala, vyhodnotila a následně přehledně zaznamenala do tabulek a grafů, které zřetelně ukázaly, zda byla hypotéza potvrzena či vyvrácena. Na závěr jsem provedla souhrnné zhodnocení výsledků a zdůraznila nejdůležitější poznatky z výzkumu. Shrnutí výsledků výzkumu je prezentováno v kapitole 6.6.

Celkem tedy bylo rozdáno 130 dotazníků. Vyplněných archů se mi vrátilo pouze 104. Návratnost tedy byla 80 %. Vzor dotazníku je Vám k dispozici k nahlédnutí v příloze této práce.

6.3 Stanovení hypotéz

Prostřednictvím dotazníku jsem chtěla nalézt odpověď na několik otázek týkajících se výchovy dítěte, především pak užívání odměn a trestů. Základní problém jsem rozdělila do čtyř okruhů, přičemž každý obsahoval čtyři otázky. Cílem výzkumu bylo ověřit, tedy potvrdit, nebo vyvrátit stanovené hypotézy. Pro jednotlivé okruhy otázek byly formulovány následující hypotézy:

H1: Větší počet rodičů si myslí, že užívání trestů je ve výchově dítěte nezbytné a účinné.

H2: Emoční odměny jsou podle rodičů efektivnější než odměny v materiální podobě.

H3: Více rodičů si neuvědomuje možné negativní důsledky užívání odměn a trestů.

H4: Rodiče na své děti častěji působí stejnými výchovnými prostředky, s nimiž se v dětství setkávali ve své orientační rodině, než by hledali prostředky jiné.

6.4 Výzkumný vzorek

Samozřejmě není možné zorganizovat výzkum s celým základním souborem, tedy se všemi rodiči v naší zemi, ale musel z nich být utvořen určitý výběr, tzv. výběrový soubor. *Při výběru tohoto souboru respondentů nerozhoduje náhoda, ale úsudek výzkumníka o zkoumaných respondentech.*¹²⁵ Já jsem pracovala s výběrovým souborem, který mi byl dostupný. Výzkumný soubor tvořili rodiče, kteří vychovávají děti zejména předškolního a školního věku. Jednalo se o matky dětí z Klubu maminek v Letovicích a ze Salesiánského centra z Prahy – Kobylis. Část dotazníků byla také rozdána rodičům dětí v Mateřské škole Rozseč nad Kunštátem.

Pro srovnání jsem ale požádala o vyplnění dotazníku i starší rodiče, aby zavzpomínali na výchovu svých, nyní již téměř dospělých dětí. Mohla jsem tak porovnat, zda jsou ve způsobu odměňování a trestání potomků mladších a starších rodičů nějaké rozdíly.

Předpokládala jsem, že většina respondentů budou matky dětí, což se mi potvrdilo. Podařilo se mi ale nashromáždit alespoň několik vyplněných dotazníků od otců. Dle mého názoru je ve společnosti rozšířen názor, že otcové častěji ve výchově využívají fyzických trestů než matky. Nechme se tedy překvapit, zda se tato domněnka potvrdí nebo vyvrátí.

Výzkumný vzorek zahrnoval nakonec 104 respondentů. Respondenti nebyli omezeni pohlavím ani vzděláním. Podmínkou bylo pouze být ve věku do padesáti let a vychovávat alespoň jedno dítě.

Počet rozdaných dotazníků v jednotlivých výzkumných prostředích:

MŠ Rozseč nad Kunštátem

- rozdáno **40** dotazníků, vráceno **31**

Klub maminek s dětmi v Letovicích

- rozdáno **31** dotazníků, vráceno **25**

Klub maminek v Salesiánském centru Praha Kobylisy

- rozdáno **59** dotazníků, vráceno **48**

Celkový počet rozdaných dotazníků byl tedy **130**. Řádně vyplněných dotazníků se mi vrátilo **104**.

---

¹²⁵ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. 2007. s. 22.

6.5 Analýza získaných dat

Výsledky dotazníkového šetření jsou prezentovány prostřednictvím tabulek a grafů. Jednotlivé položky dotazníku jsou vždy opatřeny slovním komentářem. V tabulkách jsou získané výsledky vyjádřeny pomocí absolutních četností (n) a relativních četností (%). Grafy pak znázorňují relativní četnosti.

Na úvod dotazníku měli respondenti za úkol zodpovědět čtyři faktografické otázky, týkající se jejich osoby. Nyní se tedy podívejme, jaké bylo složení respondentů z hlediska pohlaví, věku, dosaženého vzdělání a počtu vychovávaných dětí.

V Mateřské škole Rozseč nad Kunštátem, v klubu maminek v Letovicích i v Salesiánském centru v Praze – Kobylisích se mi mnohem častěji podařilo oslovit maminky dětí než jejich tatínky. Tomu tedy odpovídá i složení respondentů z hlediska pohlaví. Z celkového počtu dotázaných bylo 84 žen a pouze 20 mužů. Procentuálně vyjádřeno se pak přibližně jedná o 81 % matek a 19 % otců. Myslím se, že je to způsobeno tím, že péči o děti ve větší míře zabezpečují ženy než muži.

Pohlaví	Počet rodičů daného pohlaví (n)	Procentuální výskyt (%)
Ženy	84	80,77 %
Muži	20	19,23 %
Celkem	104	100 %

Tab. 2. Pohlaví respondentů

Druhá úvodní otázka se ptala na věk respondentů. Rodiče se mohli zařadit do jedné z tří kategorií: do 30 let, 31–40 let, 41–50 let. Ve všech třech výzkumných prostředích jsem se setkala pouze s osmi mladými rodiči ve věku do 30 let. To je možná zapříčiněno i tím, že věk, kdy mladí lidé zakládají svoji vlastní rodinu, se posouvá spíše až k hranici 30 let. Mladí lidé okolo 30 let jsou často ještě bezdětní. Většina rodičů, tedy 56 otců a matek, bylo ve středním věku, tzn. v rozmezí 31 až 40 let. Právě tato skupina totiž nejčastěji vychovává děti předškolního a školního věku. Většina dotazníku byla distribuována v Mateřské škole v Rozseči nad Kunštátem. Do poslední kategorie od 41 do 50 let se zařadilo 40 rodičů, což svědčí o tom, že současní rodiče dětí v mateřských a základních školách jsou vyššího věku, než tomu bylo například před dvaceti lety.

Věk respondentů	Ženy (n)	Muži (n)	Ženy (%)	Muži (%)	Celkem (%)
do 30 let	4	4	3,85 %	3,85 %	7,70 %
31–40 let	50	6	48,08 %	5,77 %	53,85 %
41–50 let	30	10	28,84 %	9,61 %	38,45 %
Celkem	84	20	80,77 %	19,23 %	100 %

Tab. 3. Věk respondentů

Respondenty jsem podle počtu dětí rozdělila do čtyř kategorií, a to na rodiče s jedním, se dvěma, třemi nebo více dětmi. Jedno dítě vychovávalo 28 rodičů, dvě děti mělo 44 rodičů, tři děti pak 18 rodičů a více než tři děti pouhých 14 otců a matek. Nejvíce rodičů tedy vychovávalo dvě děti.

Další z úvodních otázek, která se ptá na počet vychovávaných dětí, se tolik netýká odměňování a trestání v rodině, což je naším stěžejním tématem. Poukazuje spíše na to, jaký trend v současných rodinách co do počtu dětí převládá. Myslím, že se mi potvrdila skutečnost, která by se dala zevšeobecnit na všechny rodiny v naší zemi, nejen na můj výběrový soubor respondentů. Výsledky odpovídají všeobecnému trendu současné doby pořizovat si pouze jedno nebo maximálně dvě děti. Tento fakt podporuje i zjištění, že ze 14 rodičů, kteří mají více než tři děti, je jich 12 zařazeno do třetí věkové kategorie, tedy do rozmezí od 41 do 50 let.

Počet dětí	Počet vychovávaných dětí (n)	Procentuální výskyt (%)
Jedno	28	26,92 %
Dvě	44	42,31 %
Tři	18	17,31 %
Více	14	13,46 %
Celkem	104	100 %

Tab. 4. Počet vychovávaných dětí

Poslední z úvodních otázek dotazníku se ptala na nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. Z celkového počtu 104 dotázaných se tu nevyskytl žádný z rodičů, který by měl pouze základní vzdělání. Kategorii „vyučen/a“ zakroužkovalo pouze 16 dotázaných, z toho 10 žen a 6 mužů. Nejvíce respondentů bylo se vzděláním středoškolským. Jednalo se o 36 žen a 8 mužů, tedy celkem 42,3 % ze všech dotázaných. V těsném závěsu však bylo vzdělání vysokoškolské s necelými 38,5 %. Nejméně bylo zastoupeno vzdělání na vyšší odborné škole, které reprezentovaly pouze 4 maminky.

Úroveň vzdělání	Ženy (n)	Muži (n)	Celkem (%)
Základní	0	0	0 %
Vyučen/a	10	6	15,38 %
Středoškolské	36	8	42,31 %
Vyšší odborné	4	0	3,85 %
Vysokoškolské	34	6	38,46 %
Celkem	84	20	100 %

Tab. 5. Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů

Nyní bude následovat vyhodnocení šestnácti otázek týkající se cílů dotazníkového šetření. Jak jsem již uvedla výše, dotazník byl rozdělen do čtyř okruhů po čtyřech otázkách. Každý okruh ověřoval jednu z hypotéz. Každou položku zvlášť rozeberu, vyhodnotím a graficky znázorním. Na závěr každého okruhu provedu shrnutí výsledků daného oddílu. Pojdme se tedy nyní podívat, zda byly jednotlivé hypotézy potvrzeny, či naopak vyvráceny.

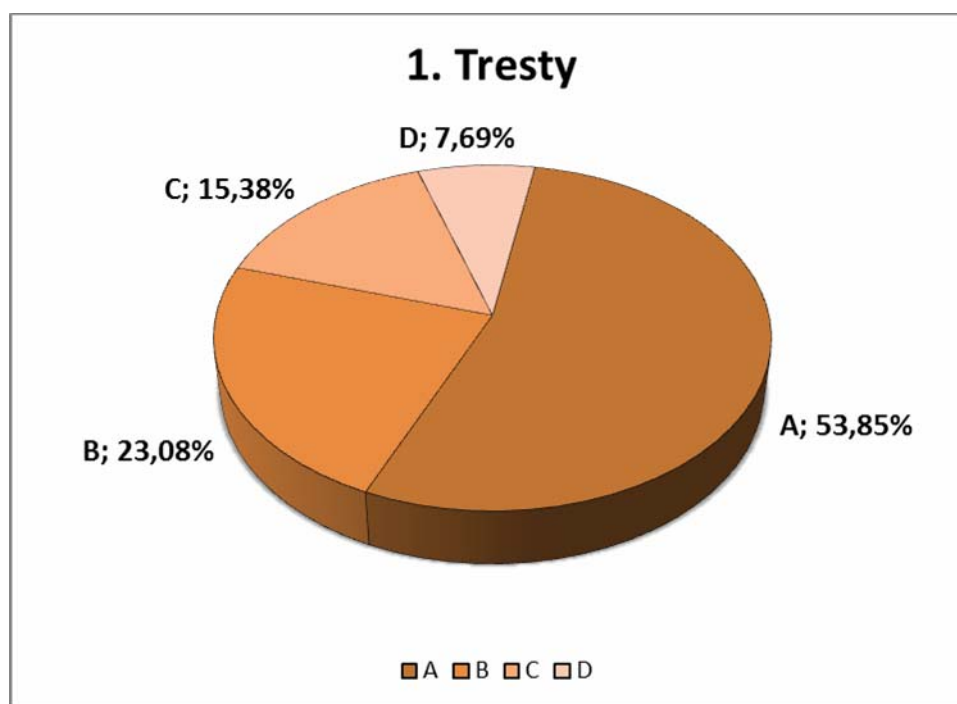
Hypotéza č. 1:

Větší počet rodičů si myslí, že užívání trestů je ve výchově dítěte nezbytné a účinné.

Na ověřování této hypotézy jsem sestavila otázky číslo 1 až 4. Úkolem bylo zjistit, zda si rodiče myslí, že je užívání trestů ve výchově dětí účinným a nezbytným výchovným prostředkem. Nyní si jednotlivé položky vyhodnotíme a výsledky zpracujeme do grafické podoby.

Otázka č. 1: Tresty

- A. jsou nezbytnou součástí zdravé výchovy, učí dítě správně se chovat.
- B. jsou pro mě i pro dítě přijatelnější než ztráta času u dlouhých kázání, působí ihned.
- C. jsou účinné jen zřídka, ale za zkoušku nic nedám.
- D. jsou zbytečné – žádoucího chování s nimi stejně nedosáhnu.

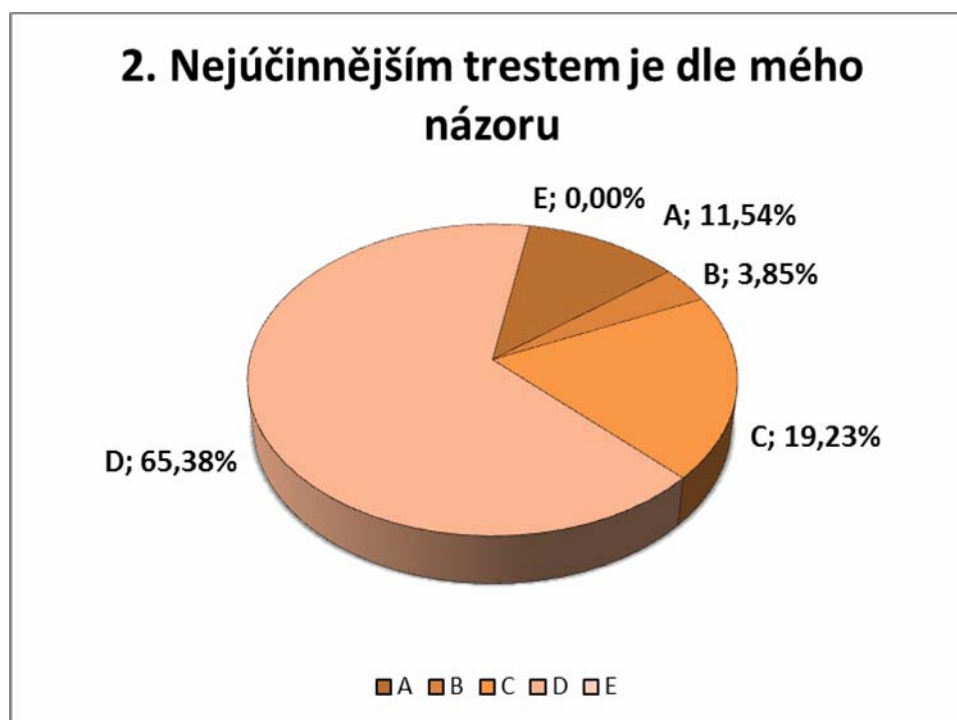
Obr. 1. Graf k otázce číslo 1

První otázka zjišťovala názor rodičů na tresty. Zda jsou podle nich účinné, nebo naopak zbytečné. Ukázalo se, že jsou podle většiny respondentů nezbytnou součástí zdravé výchovy, učí totiž dítě správně se chovat. Tuto možnost zakroužkovalo 53,85 % respondentů. Pro 23,08 % rodičů jsou tresty přijatelnější než ztráta času při dlouhých kázáních, působí totiž ihned. Názor, že jsou tresty účinné jen zřídka, ale že za zkoušku člověk nic nedá, sdílí 15,38 % otců a matek. Nejméně rodičů, pouhých 7,69 %, zakroužkovalo tvrzení, že tresty jsou zbytečné, protože s nimi stejně žádoucího chování nedosáhneme.

Rodiče se jednoznačně shodli, že na trestech nevidí nic špatného, ba naopak, že je jich ve výchově třeba a že jsou pro ně i pro dítě z časového hlediska výhodnější, než např. trávení času při rozmluvě s dítětem o jeho přečinu. A i kdyby trest nesplnil svůj úkol, zkouška rodiče přece nic nestojí. Odpůrců trestání se tu objevilo opravdu málo, pouze necelých 8 %.

Otázka č. 2: Nejúčinnějším trestem je dle mého názoru

- A. pohlavek, plácnutí přes zadek, vytahání za uši apod.
- B. přerušení kontaktu s dítětem (poslání za dveře, stání v koutě apod.).
- C. zákaz činnosti (jít ven s kamarády) nebo donucení k činnosti (např. domácí práce).
- D. metoda tzv. „přirozených následků“ (udělal jsi nepořádek – uklid' to).
- E. tresty nejsou účinné, a proto je nepoužívám.

Obr. 2. Graf k otázce číslo 2

Jako neúčinnější trest respondenti zvolili metodu přirozených následků, která je v literatuře o výchově dětí považována za tu nejvhodnější. Tuto ideální odpověď si vybralo 65,38 %. Jako druhá nejčastější byla vybírána odpověď C, kterou volilo téměř 20 % rodičů. Ti trestají své děti zákazem jejich oblíbené činnosti nebo jim naopak udělují nějakou domácí práci za trest. K fyzickým (tělesným) trestům jako je např. pohlavek, plácnutí přes zadek nebo vytahání dítěte za uši se běžně uchyluje 11,54 % respondentů. Na čtvrtém místě se pak umístila možnost B s 3,85 %. Tu volili rodiče, kteří své děti trestají např. posláním za dveře. Možnost E ne zvolil nikdo z rodičů.

V první otázce se rodiče přikláněli k trestání jako nezbytné součásti dobré výchovy. Z výsledků druhé otázky se však dozvídáme, že většina rodičů trestá metodou přirozených následků, nikoli tedy neuváženě.

Otázka č. 3: Paní učitelka si ve škole (školce) stěžuje, že Vaše dítě rozbilo zrcadlo, přestože mu zakázala házet si ve třídě s míčem. Jaká bude Vaše reakce?

- A. Dám mu pár na zadek.
- B. Domluvím mu, aby se to příště již neopakovalo.
- C. Dostane na týden „domácí vězení“.
- D. Za trest vykoná nějaké domácí práce.
- E. Navrhnu mu, aby se omluvilo a část zrcadla zaplatilo ze svého kapesného.
- F. Nechám to plavat.

Obr. 3. Graf k otázce číslo 3

Ve třetí otázce, kde se rodiče měli rozhodnout, jak by zareagovali v dané modelové situaci, jsem jim nabídla šest alternativních možností. Je zajímavé, že tři z těchto šesti možností si nevybral žádný z rodičů. Jednalo se o možnost C (dítě dostane na týden domácí vězení), D (dítě za trest vykoná nějaké domácí práce a F (rodič to nechá plavat).

Nejvíce zastoupena byla odpověď, kdy rodiče dítěti navrhnou, aby se omluvilo a část škody zaplatilo ze svého kapesného. Tato volba odpovídá metodě přirozených následků z předchozí otázky. Já osobně považuji tuto odpověď za nejvhodnější a přes 65 % rodičů si to myslí také. Necelých 33 % otců a matek by dítěti domluvilo, aby se situace v budoucnu již neopakovala. Po fyzickém trestu by sáhla pouze necelá 2% respondentů.

Otázka č. 4: Jaký výchovný styl je vám nejbližší?

- A. Autoritativní (v naší rodině jsou stanovena pevná pravidla a ta se musí dodržovat).
- B. Liberální (neřídíme se pravidly, panuje u nás naprostá svoboda).
- C. Demokratický (pravidla zohledňují potřeby všech členů rodiny, na děti působíme spíše vlastním příkladem než hojnými tresty a zákazy).

Obr. 4. Graf k otázce číslo 4

Ve čtvrté otázce měli rodiče označit, jaký výchovný styl v jejich rodině převládá. Byla jsem překvapena, že ten ideální, tedy demokratický styl, zakroužkovala většina rodičů. Jednalo se o 84,62 % otců a matek. Zbytek si vybral možnost A, autoritativní styl. Je pozoruhodné, že v žádné ze zkoumaných rodin není uplatňován liberální styl výchovy.

Na počátku výzkumu stanovená hypotéza č. 1 se tedy výzkumem nepotvrdila, byla vyvrácena. Respondenti nepovažují trestání ve výchově za tak nezbytné a účinné, jak jsem předpokládala.

Hypotéza č. 2:

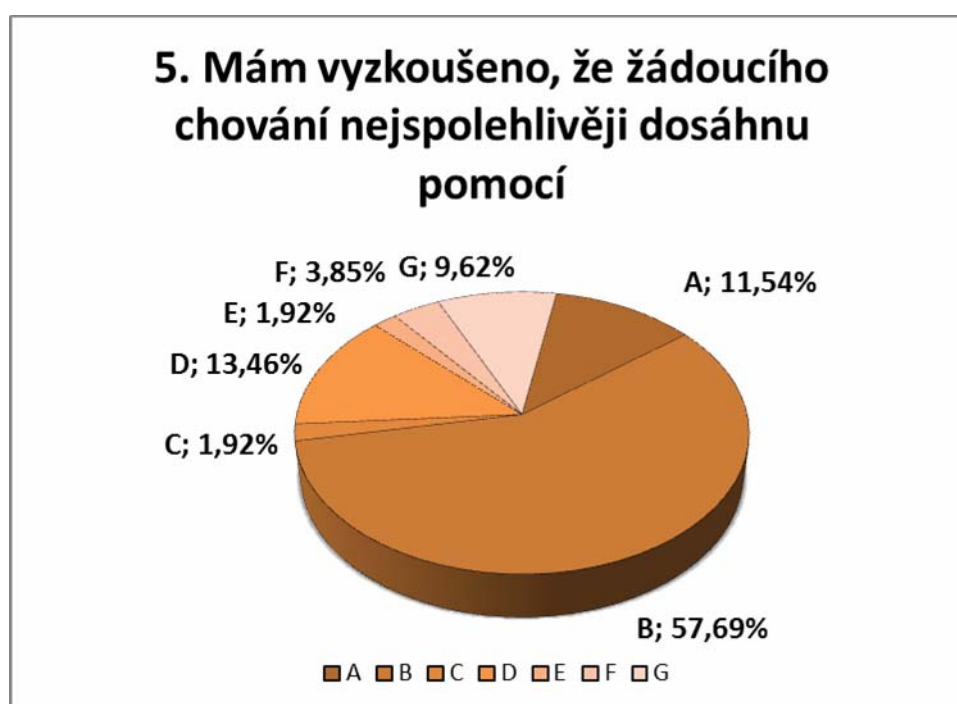
Emoční odměny jsou podle rodičů efektivnější než odměny v materiální podobě.

Ověřování druhé hypotézy se věnovaly otázky číslo 5 až 8. Cílem bylo potvrdit, nebo vyvrátit mou domněnku, že rodiče považují při výchově dětí za efektivnější užívání emočních odměn než odměn materiálních.

Otázka č. 5: Mám vyzkoušeno, že žádoucího chování nejspolehlivěji dosáhnu pomocí

- A. sladké odměny.
- B. pochvaly, kladného hodnocení, úsměvu.
- C. finanční odměny.
- D. příslibu výletu, dobrodružství.
- E. pár ran na zadek.
- F. vyhrožování.
- G. jiné .....

Obr. 5. Graf k otázce číslo 5

Rodiče mají tu zkušenost, že pokud chtějí u dítěte dosáhnout žádoucího chování, nejúčinnějším nástrojem je dítě slovně pochválit nebo ho kladně ohodnotit. Na této odpovědi se shodlo téměř 58 % respondentů. Další možnosti již byly zastoupeny jen asi jednou desetinou dotázaných.

Jako druhou nejčastější možnost rodiče volili tu, která říká, že na dítě nejvíce platí příslib nějakého výletu nebo dobrodružství. Tato možnost byla zastoupena necelými 13,5 %. O něco méně, něco málo přes 11,5 % dotázaných, tvrdí, že nejlepším prostředkem je přislíbit dítěti sladkou odměnu. Možnosti C (finanční odměnu), E (pár ran na zadek) a F (vyhrožování) volilo jen zanedbatelné množství respondentů. Jednalo se o procentuální zastoupení pouze od dvou do čtyř procent.

Necelých 10 % rodičů zaškrtnulo možnost G, tedy „jiné“. Řada z nich ale žádnou alternativní možnost neuvedla. Ti, kteří nějakou napsali, uváděli, že u svého dítěte žádoucího chování nejspolehlivěji dosáhnou např. těmito způsoby: motivací dítěte, dohledem nad dítětem a jeho kontrolou, povzbuzením, pomocí nebo domluvou.

Otázka č. 6: Za průměrné školní vysvědčení bych dítě

- A. potrestal/a.
- B. vždy věcně nebo finančně odměnil/a, abych je motivovala pro příště.
- C. nechválila ani neodměňoval/a .
- D. pochválil/a za ty lepší známky a přislíbil/a mu pomoc s vylepšením těch horších.

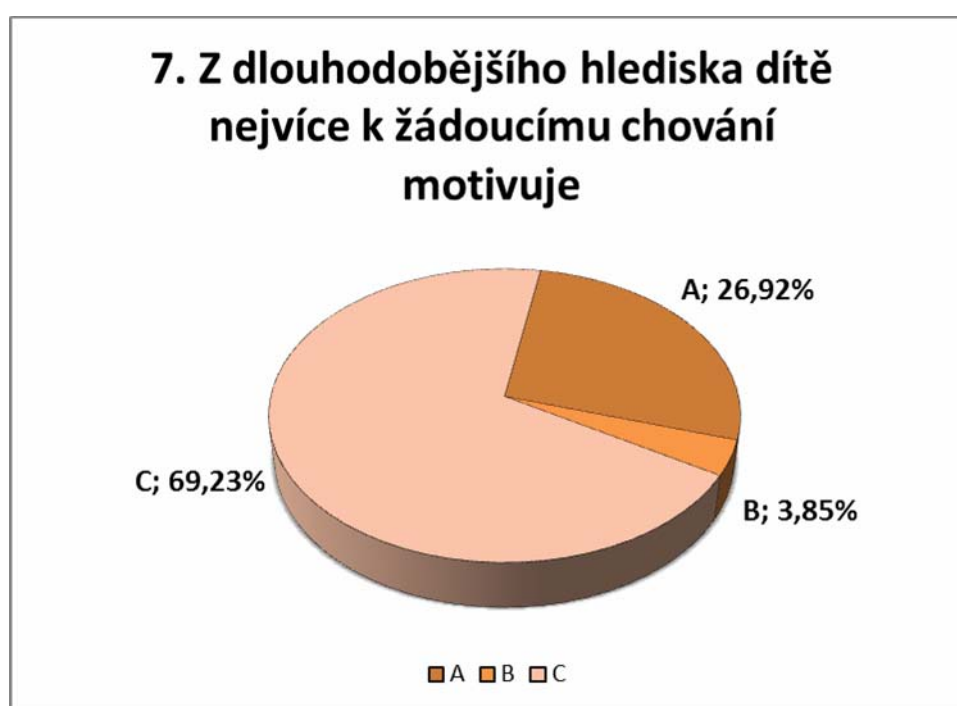
Obr. 6. Graf k otázce č. 6

Podle mého názoru je za průměrné školní vysvědčení třeba dítě pochválit alespoň za ty lepší známky a pokusit se mu pomoci s vylepšením těch horších, aby příští vysvědčení dopadlo lépe. Trestat je nemá vůbec žádný význam, když už jsou známky „černé na bílém“. Poskytovat věcnou či finanční odměnu, abych ho tak učila, že přijde vždy, nezávisle na výkonu, také není dobré. Tento můj postoj se mnou sdílí přes tři čtvrtiny dotázaných, přesně 78,85 %. Emoční (citová) podpora tu tedy jednoznačně převládla nad pouhým fyzickým trestáním nebo naopak slepou finanční odměnou.

Téměř 12 % rodičů by své děti za takové vysvědčení nechválilo ani neodměňovalo. Necelých 8 % respondentů by své dítě vždy odměnilo penězi nebo nějakým dárkem z důvodu motivace do budoucna. Za průměrné školní výsledky by své dítě potrestalo pouhých 1,92 % rodičů.

Otázka č. 7: Z dlouhodobějšího hlediska dítě nejvíce k žádoucímu chování motivuje

- A. vidina věcné odměny.
- B. strach z trestu.
- C. pochvala a uznání od matky nebo otce.

Obr. 7. Graf k otázce číslo 7

Poplácání dítěte po ramenu nebo pohlazení po tváři spolu s uznávanými slovy tatínka nebo maminky zmůže většinou mnohem víc než hromada sladkostí či finanční obnos. To má také z vlastní zkušenosti ověřena většina respondentů. Podle názoru necelých 70 % rodičů totiž z dlouhodobějšího hlediska dítě k žádoucímu chování nejsilněji motivuje pochvala a uznání od matky nebo otce.

Přibližně čtvrtina rodičů označila jako nejvíce motivující vidinu sladké odměny. Ta má ale podle mého názoru spíše krátkodobý efekt. Jen zanedbatelná část dotázaných, necelá 4 %, označila možnost B, tedy že pro dítě je nejsilnějším motivátorem pocit strachu z možného potrestání.

Otázka č. 8: Myslím si, že emoční odměny (pochvaly, poděkování, uznání)

- A. jsou pro děti významným oceněním jejich úsilí.
- B. nemají pro děti většinou význam, více ocení materiální odměny.
- C. mají stejný efekt jako odměny materiální.

Obr. 8. Graf k otázce č. 8

Osmá otázka byla poslední otázkou, která se věnovala ověřování druhé hypotézy. Byla tedy zaměřena na zjišťování názoru rodičů na účinnost emočních a materiálních odměn. Význam emočních odměn si uvědomují více než tři čtvrtiny respondentů. Ti totiž volili možnost A, která říká, že emoční odměny jsou pro děti významným oceněním jejich úsilí. Podle 17,31 % rodičů mají tyto odměny stejný efekt jako odměny materiální. Pouze necelá 4 % dotázaných odpověděla, že pro děti většinou nemají žádný význam a že děti více ocení právě materiální odměny.

Hypotéza č. 2 se tedy výzkumem potvrdila. Respondenti jednoznačně dávali přednost emočním odměnám ve všech čtyřech otázkách, které se této problematice týkaly.

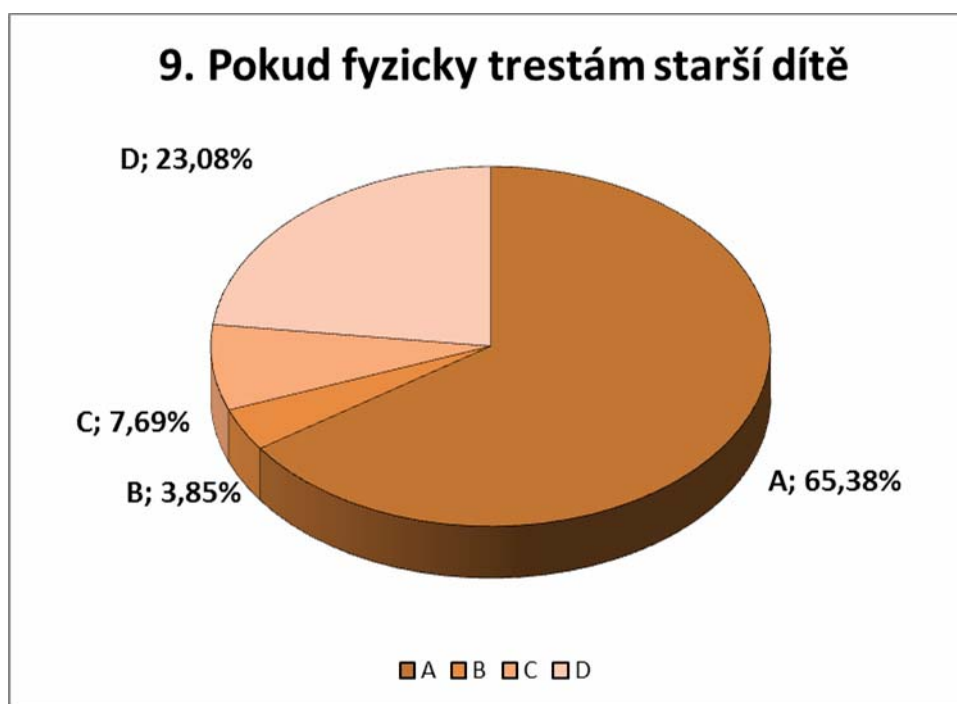
Hypotéza č. 3:

Více rodičů si neuvědomuje možné negativní důsledky užívání odměn a trestů.

Ověřování třetí hypotézy se věnovaly otázky číslo 9 až 12. Byly zaměřeny na zjišťování povědomí rodičů o negativních důsledcích odměňování a trestání.

Otázka č. 9: Pokud fyzicky trestám starší dítě (okolo 10 let),

- A. dávám mu tím jasně najevo, že se zachovalo špatně.
- B. nemohu mu uškodit, i když správného chování tím možná nedosáhnou.
- C. učím ho, že užívání násilí je v pořádku.
- D. mohu způsobit, že bude mít skony k agresivitě.

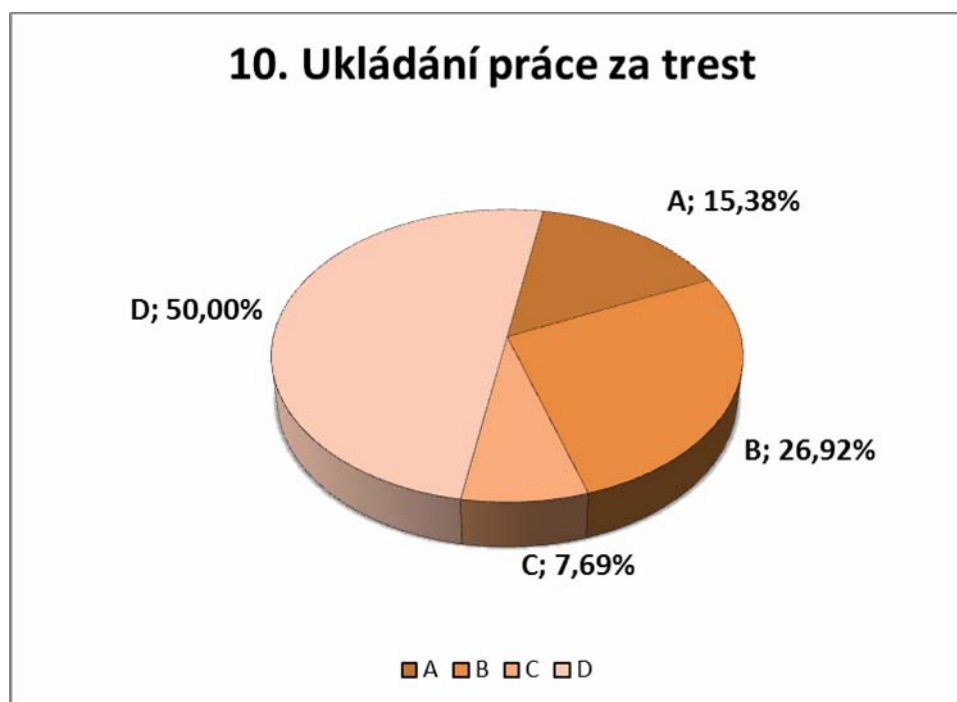
Obr. 9. Graf k otázce číslo 9

Specialisté zabývající se zdravou výchovou dětí v rodině se shodují, že fyzicky trestat starší děti je nevhodné a nebezpečné. Co si o tom myslí mnou vybraný výzkumný vzorek 104 rodičů?

Rodiče jsou opačného názoru než odborníci. Přes 65 % si jich myslí, že fyzickým trestem dávají svému dítěti jasně najevo, že se zachovalo nevhodně. Fyzický trest je tedy vhodným signálem jak dítě upozornit na jeho špatné chování. Možná rizika spojená s odměnami a tresty si uvědomuje pouze asi 30 % respondentů. O tom, že touto cestou rodiče dítěti vštěpují, že používání násilí v mezilidských vztazích je v pořádku, ví pouze necelých 8 % dotázaných. Necelá čtvrtina (23 %) si pak uvědomuje, že fyzickým trestáním staršího dítěte mohou způsobit, že z něj vyroste jedinec se sklony k agresivnímu jednání vůči ostatním lidem. Pouhá necelá 4 % rodičů říkají, že za zkoušku nic nedají, a proto volili možnost B.

Otázka č. 10: Ukládání práce za trest

- A. je pro dítě vhodným a účinným trestem, často tento druh trestu používám.
- B. výchově dětí neškodí a ani neprospívá; pokud na dítě funguje, nevidím důvod, proč práci za trest neuložit.
- C. je nebezpečné, protože u dítěte buduje negativní vztah k práci.
- D. má výchovný smysl jen tehdy, pokud jde o nápravu, škody, kterou dítě způsobilo.

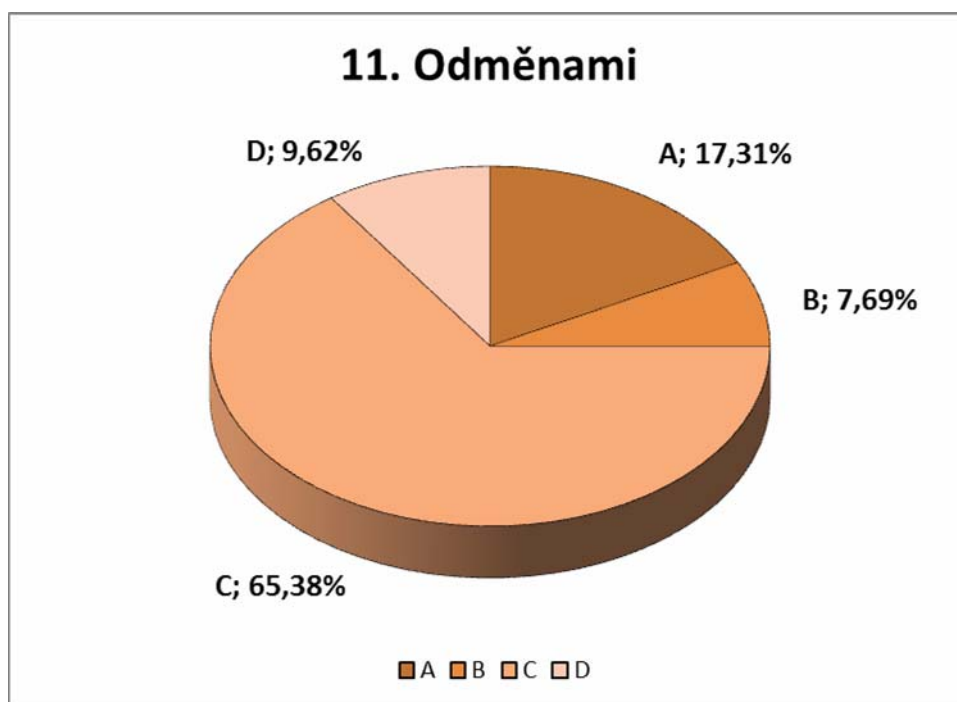
Obr. 10. Graf k otázce číslo 10

Jak jistě víme z vlastní zkušenosti, práce je v každodenním životě člověka nutností a samozřejmostí. O mnoho lépe jsou na tom ale ti jedinci, kteří si k práci vypěstují kladný vztah. Pokud chceme takový postoj k práci u dítěte vybudovat, jistě se nám to nepodaří tím, že ho budeme prací trestat. Uložení práce za trest má výchovný smysl jen tehdy, pokud se jedná o nápravu škody, kterou dítě svým jednáním způsobilo. Tento fakt si naštěstí uvědomuje celá polovina rodičů, a proto zakroužkovali možnost D. Necelých 8 % respondentů si pak dokonce myslí, že ukládat dítěti práci za trest je nebezpečné, protože je tak u dítěte budován negativní vztah k práci.

Neutrální postoj k této položce zaujímá necelých 27 % rodičů. Ti jsou toho názoru, že ukládání práce za trest dítěti neškodí a ani neprospívá. Asi 15 % rodičů tento druh trestu považuje za účinný a často ho ve výchově používá.

Otázka č. 11: Odměnamí

- A. posilujeme žádoucí chování dítěte.
- B. dítě pouze uplácíme, aby dělalo, co chceme my.
- C. zvyšujeme vnitřní motivaci dítěte a chuť pro danou činnost.
- D. dítěti dáváme najevo, že činnost, kterou po něm požadujeme, nemá sama o sobě význam; dítě tak k této činnosti ztrácí svou vnitřní motivaci.

Obr. 11. Graf k otázce číslo 11

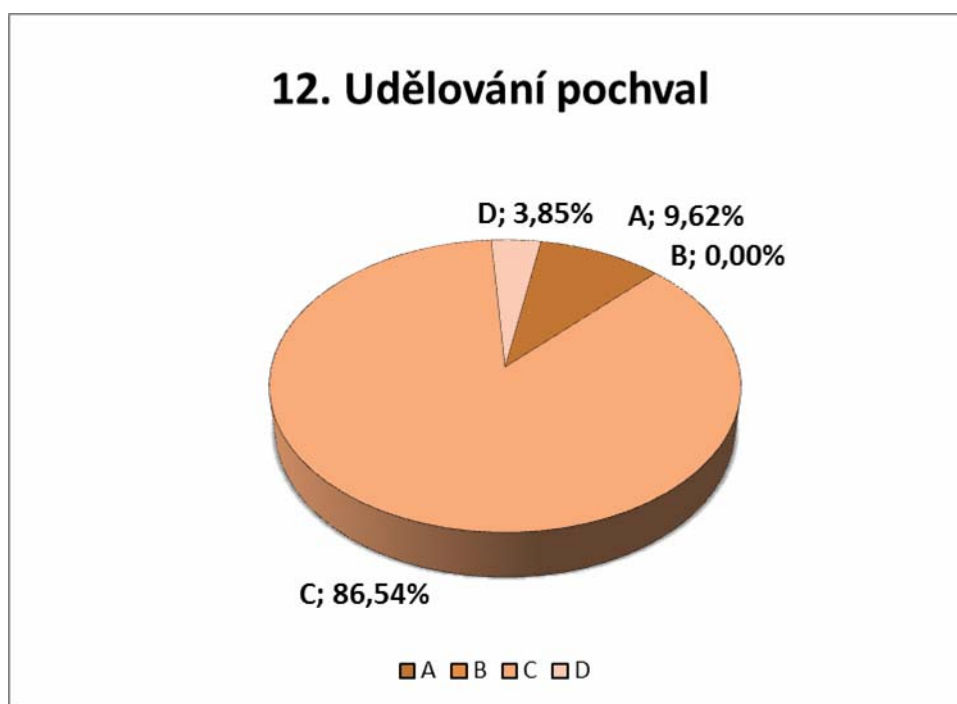
Že i odměny mají svá rizika a úskalí jsme se dozvěděli v teoretické části práce. Co o této problematice soudí samotní rodiče, si povíme nyní.

Většina rodičů, přes 80 %, sdílí ten názor, že udělování odměn je pro dítě prospěšné. Celých 65,38 % rodičů totiž uvedlo, že udělování odměn zvyšuje vnitřní motivaci dítěte k dané činnosti a 17,31 % dalších rodičů volilo možnost A, tedy že odměnami posilujeme žádoucí chování dítěte.

Možná rizika odměňování si uvědomuje pouze asi 17 % respondentů. Přibližně 10 % z nich říká, že odměnami dávají dítěti najevo, že činnost nemá sama o sobě význam, a snižují tak jeho vnitřní motivaci. Dalších asi 7 % dotázaných zakroužkovalo možnost, že odměny jsou pouze úplatky k tomu, abychom dítě přiměli dělat to, co chceme.

Otázka č. 12: Udělování pochval

- A. v nadměrné míře vede k přílišnému sebevědomí dítěte.
- B. nemá kladný vliv na výchovu.
- C. podporuje vnitřní motivaci k dané činnosti.
- D. má za následek závislost na hodnocení okolí, především autorit.

Obr. 12. Graf k otázce číslo 12

Rizika spojená s užíváním pochval si rodiče příliš neuvědomují. Přes 86 % si jich myslí, že pochvala podporuje vnitřní motivaci dítěte k dané činnosti. Že by se tak dítě mohlo stát závislé na hodnocení okolí, si uvědomují pouze necelá 4 % dotázaných. Téměř 10 % rodičů je pak toho názoru, že pokud se dítě chváří příliš často, může to vést k jeho nadměrnému sebevědomí. Odpověď B, tedy že pochvaly nemají kladný vliv na výchovu, neoznačil žádný z respondentů.

Po vyhodnocení otázek číslo 9 až 12 bylo zjištěno, že hypotéza číslo 3 byla **potvrzena**. Jak jsem předpokládala, rodiče si možná rizika odměňování a trestání téměř vůbec neuvědomují. Odměny i tresty se jim zdají být vhodnými výchovnými prostředky. Pouze u otázky číslo 10 se asi polovina rodičů vyjádřila odmítavě k ukládání práce za trest. V dalších třech položkách, které se ptaly na udělování fyzických trestů, odměn a pochval, respondenti žádné negativní dopady na dítě nespatořovali.

Hypotéza č. 4:

Rodiče na své děti častěji působí stejnými výchovnými prostředky, s nimiž se v dětství setkávali ve své orientační rodině, než by hledali prostředky jiné.

Poslední hypotéza se věnovala ověřování toho, zda současné rodiče při výchově dětí nějakým způsobem ovlivňují jejich zkušenosti z vlastního dětství. Na tuto problematiku byly zaměřeny otázky číslo 13 až 16.

Otázka č. 13: Když se zamyslím nad svým vlastním dětstvím, mám pocit, že

- A. odměňuji a trestám stejnými nebo podobnými prostředky jako moji rodiče.
- B. odměňuji a trestám naprosto odlišnými prostředky než moji rodiče.
- C. jsem něco přejal/a od svých rodičů, ale snažím se vyhnout tomu, s čím nesouhlasím

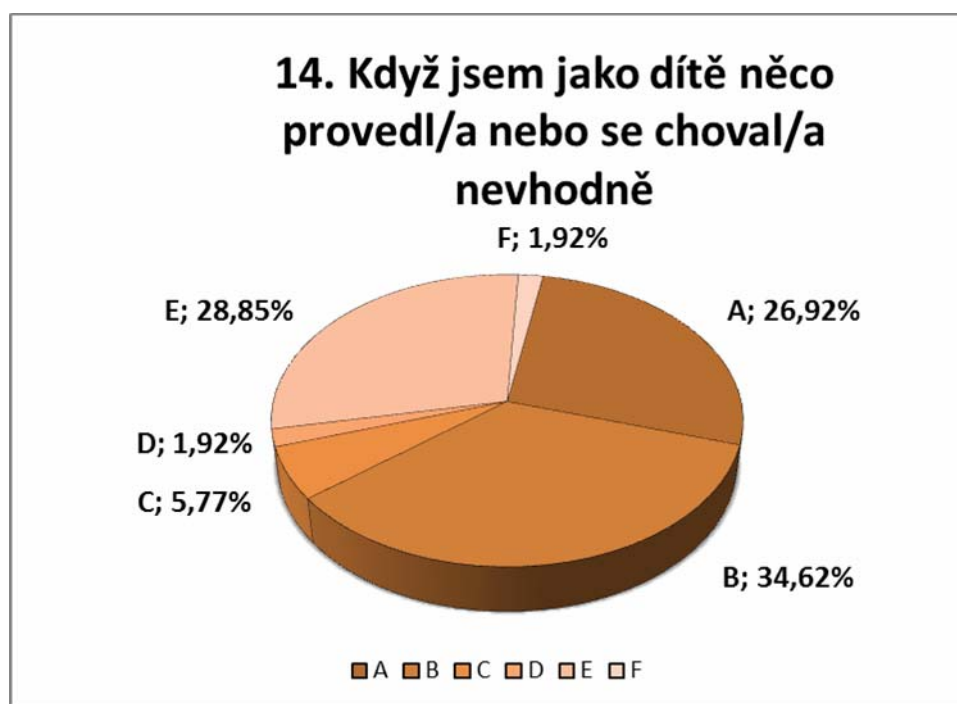
Obr. 13. Graf k otázce číslo 13

Nejčastěji rodiče odpovídali, že co se týká odměňování a trestání, tak něco přejali ze své orientační rodiny, ale že se snaží vyhnout tomu, s čím oni sami tenkrát nesouhlasili. Tuto možnost volilo 67,31 % respondentů. Necelých 29 % rodičů zcela přejalo typy odměn a trestů od svých vlastních rodičů. Pouze necelá 4 % dotázaných odměňují a trestají zcela odlišně, než tomu bylo u jejich vlastních rodičů.

Rodiče se tedy při výchově svých dětí jednoznačně inspirojí zkušenostmi ze svého dětství. Pouze necelá 4 % respondentů odmítají styl výchovy svých vlastních rodičů.

Otázka č. 14: Když jste jako dítě něco provedl/a nebo se choval/a nevhodně,

- A. dostal/a jsem od rodičů pár na zadek.
- B. rodiče mi domluvili, abych to příště již nedělal/a.
- C. dostal/a jsem „domácí vězení“.
- D. za trest jsem musel/a pracovat.
- E. musel/a jsem svůj prohřešek odčinit/napravit.
- F. rodiče to přešli bez povšimnutí.

Obr. 14. Graf k otázce číslo 14

Když současní rodiče sami jako děti něco provedli, nejčastěji jim jejich rodiče domluvili, aby se to příště již neopakovalo. Takovou zkušenost má 34,62 % rodičů. Jako druhá nejčastější byla označována možnost, která říká, že rodiče museli jako děti svůj prohřešek napravit. Tuto možnost volilo 28,85 % respondentů. Jen o něco méně, 26,92 % dotázaných, za svůj prohřešek dostalo od rodičů pár ran na zadek. Necelých 6 % dotázaných pak říká, že za trest dostali domácí vězení. Odpovědi D a F byli zastoupeny jen zanedbatelným procentem dotázaných.

Otázka číslo 14 se ptala na výchovné reakce rodičů respondentů. Tuto položku dotazníku je možné porovnat s položkou číslo 3, která se ptala na totéž, ale vztahovala se na reakce samotných respondentů vůči jejich dětem. Vypozorovala jsem, že současní

rodiče svým dětem vůbec neudělují za trest domácí vězení a téměř vůbec neužívají fyzické tresty. Oni sami ale byli těmito dvěma způsoby poměrně často trestáni. Potvrdilo to celkem 32, 69 %. Je to pravděpodobně způsobeno tím, že dříve se fyzických trestů užívalo automaticky a nikdo na tom nespatořoval nic špatného. V současné době jsou fyzické tresty a výchova dětí vůbec velmi diskutovanými tématy v laické i odborné veřejnosti.

Možnosti	Otázka č. 3 (%)	Otázka č. 14 (%)
A – pár ran na zadek	1,92%	26,92%
B – domluva	32,69%	34,62%
C – domácí vězení	0%	5,77%
D – domácí práce	0%	1,92%
E – odčinění prohřešku	65,38%	28,85%
F – žádná reakce	0%	1,92%

Tab. 6. Porovnání odpovědí na otázku č. 3 s odpověďmi na otázku č. 14

Srovnání výchovných prostředků, které rodiče nyní užívají, s těmi, na které byli zvyklí ve své orientační rodině, rozdělené podle jednotlivých možností:

Možnost A – pár ran na zadek

100 % rodičů, kteří v otázce číslo 3 odpověděli, že dají svým dětem za trest „pár ran na zadek“, dostalo od svých rodičů také jako trest „pár ran na zadek“.

Možnost B – domluva

12 % rodičů, kteří svým dětem, pokud něco provedou, „domluví“, dostalo od svých rodičů za trest „pár ran na zadek“.

47 % rodičů, kteří svým dětem, pokud něco provedou, „domluví“, bylo ve své orientační rodině zvyklé, že jim jejich rodiče také „domluvili“.

12 % rodičů, kteří svým dětem, pokud něco provedou, „domluví“, dostalo za trest ve své orientační rodině „domácí vězení“.

6 % rodičů, kteří svým dětem, pokud něco provedou, „domluví“, muselo jako děti za trest vykonávat nějaké „domácí práce“.

23 % rodičů, kteří svým dětem, pokud něco provedou, „domluví“, ve svém dětství „muselo svůj prohřešek napravit“.

Možnost E – odčinění prohřešku

32 % rodičů, jejichž děti musí svůj prohřešek za trest „sami napravit“, dostalo za trest ve své orientační rodině „pár ran na zadek“.

29,5% rodičů, jejichž děti musí svůj prohřešek za trest „sami napravit“, bylo v jejich orientační rodině „domluveno“.

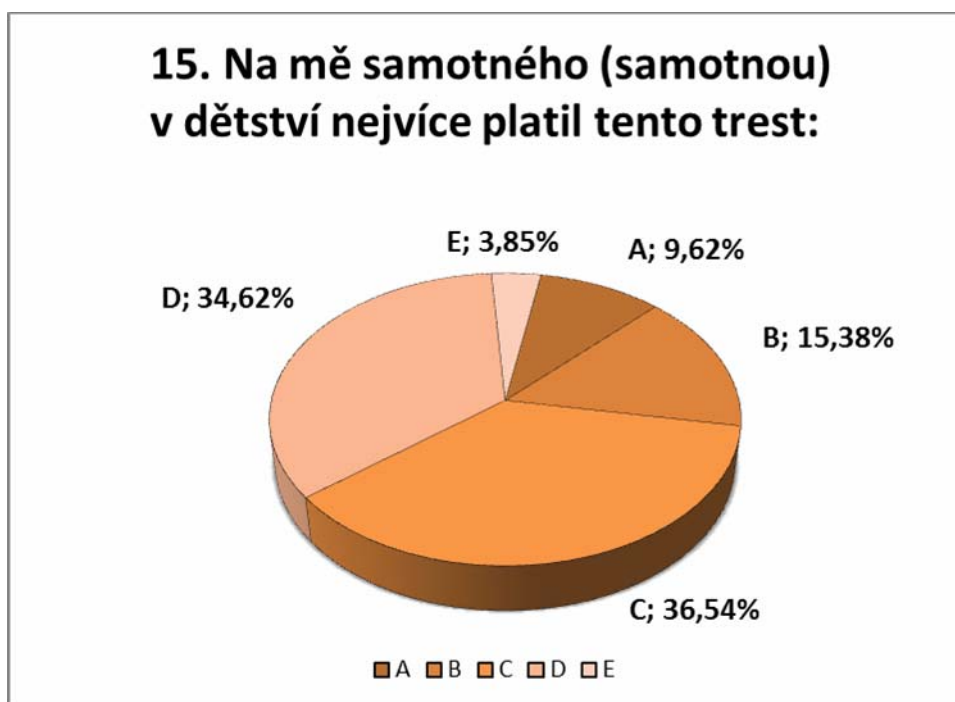
3% rodičů, jejichž děti musí svůj prohřešek za trest „sami napravit“, dostala za trest ve své orientační rodině „domácí vězení“.

32% rodičů, jejichž děti musí svůj prohřešek za trest „sami napravit“, dostalo za trest ve své orientační rodině domácí práce navíc.

3% rodičů, jejichž děti musí svůj prohřešek za trest „sami napravit“, dostala za trest ve své orientační rodině to, že „museli prohřešek sami napravit“.

Otázka č. 15: Na mě samotného/samotnou v dětství nejvíce platil tento trest:

- A. pohlavek, plácnutí přes zadek, vytahání za uši apod.
- B. přerušování kontaktu s rodiči (poslání za dveře, stání v koutě apod.).
- C. zákaz činnosti (jít ve s kamarády) nebo donucení k činnosti (např. domácí práce).
- D. metoda tzv. „přirozených následků“ (udělal jsi nepořádek – uklid' to).
- E. moji rodiče tresty nepoužívali.

Obr. 15. Graf k otázce číslo 15

Na rodiče samotné v jejich dětství platily nejvíce dva typy trestů. 36,54 % dotázaných uvedlo, že to byl zákaz nějaké činnosti nebo naopak donucení např. k domácím pracím, a 34,62 % rodičů si vzpomíná, že na ně nejvíce platila metoda tzv. přirozených následků. Jako třetí nejčastější byl volen trest přerušением kontaktu rodičů s dítětem. Na něm se shodlo 15,38 % respondentů. Necelých 10 % rodičů pak uvedlo, že nejvíce účinný na ně byl trest ve fyzické podobě a jen zanedbatelná část říká, že jejich rodiče tresty nepoužívali.

Tuto položku jsem porovnávala s položkou číslo 2. Výraznější souvislost mezi tím, jak byli rodiče v dětství trestáni a jak trestají nyní oni své děti, jsem ale neobjevila. Domnívala jsem se, že např. rodiče, na které nejvíce platil trest přerušением kontaktu s rodiči, jej budou za neúčinnější považovat i při výchově svých vlastních dětí. Není tomu ale tak. Je to pochopitelné, protože každé dítě je jiné, a platí na něj tudíž jiný druh trestu.

Možnosti	Otázka č. 2 (%)	Otázka č. 15 (%)
A – fyzický trest	11,54 %	9,62 %
B – přerušением kontaktu s rodiči	3,85 %	15,38 %
C – zákaz činnosti, donucení k činnosti	19,23 %	36,54 %
D – přirozené následky	65,38 %	34,62 %
E – žádné tresty	0 %	3,85 %

Tab. 7. Porovnání odpovědí na otázku č. 2 s odpověďmi na otázku č. 15

Srovnání výchovných prostředků, které rodiče nyní užívají, s těmi, které na ně nejvíce platily v jejich dětství v orientační rodině, rozdělené podle jednotlivých možností:

Možnost A – fyzický trest

33 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí „fyzický trest“ uvedlo, že na ně samotné nejvíce platil v jejich dětství „fyzický trest“.

67 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí „fyzický trest“ uvedlo, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platil „zákaz nějaké činnosti“.

Možnost B – přerušением kontaktu s rodiči

50 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí „přerušением kontaktu dětí s rodiči“ uvedlo, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platilo také „přerušением kontaktu s rodiči“.

50 % rodičů, kteří používají při výchově „přerušeni kontaktu dětí s rodiči“, uvedlo, že v jejich orientační rodině rodiče se „tresty nepoužívaly“.

Možnost C – zákaz činnosti nebo donucení k činnosti

20 % rodičů, kteří užívají při výchově svých dětí jako trest „zákaz činnosti nebo donucení k činnosti“ uvedlo, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platil „fyzický trest“.

50 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí jako trest „zákaz činnosti nebo donucení k činnosti“ uvedlo, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platil také tento trest.

30 % na rodiče, kteří používají při výchově svých dětí jako trest „zákaz činnosti nebo donucení k činnosti“ uvedlo, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce jako trest platila „metoda přirozených následků“.

Možnost D – metoda přirozených následků

3 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí metodu „přirozených následků“ uvedla, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platil „fyzický trest“.

21 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí metodu „přirozených následků“ uvedla, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platilo „přerušeni kontaktu s rodiči“.

30 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí metodu „přirozených následků“ uvedlo, že na ně samotné v jejich dětství nejvíce platil „zákaz činnosti“.

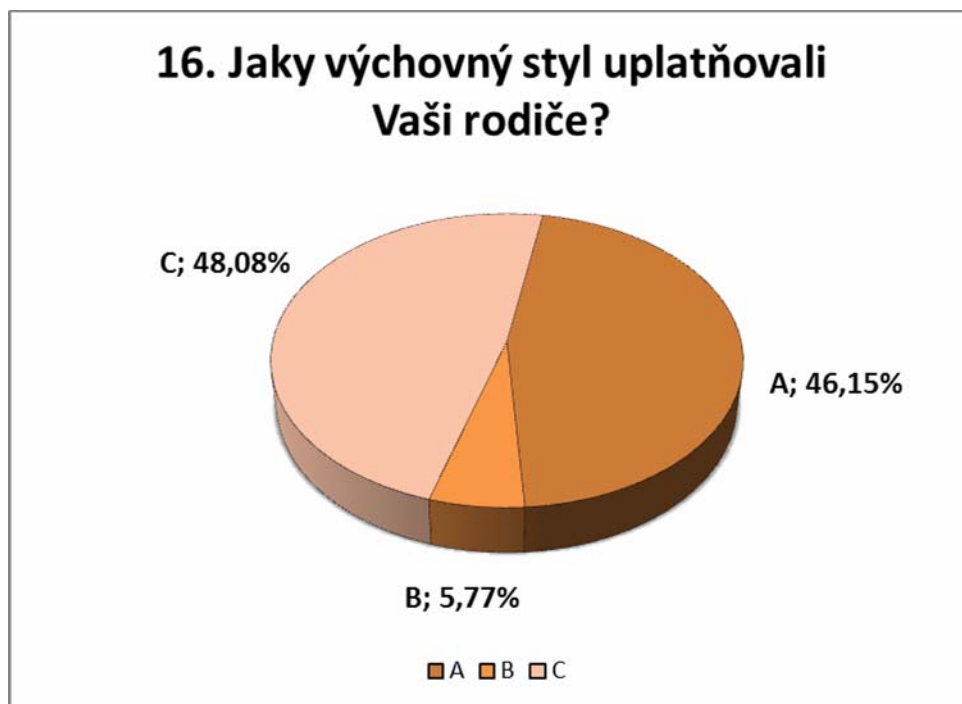
46 % rodičů, kteří používají při výchově svých dětí metodu „přirozených následků“ uvedlo, že na ně samotné nejvíce platila také „metoda přirozených následků“.

Ve výše uvedeném přehledu je zřetelně vidět, že u většiny možností respondenti užívají stejné prostředky, s jakými se setkali ve svém dětství u svých vlastních rodičů.

Otázka č. 16: Jaký výchovný styl uplatňovali Vaši rodiče?

- A. Autoritativní (byla stanovena pevná pravidla, která se musela dodržovat).
- B. Liberální (neřídili jsme se pravidly, panovala u nás naprostá svoboda).
- C. Demokratický (pravidla zohledňovala potřeby všech členů rodiny, rodiče na nás působili spíše vlastním příkladem než tresty a zákazy).

Necelá polovina rodičů (48,08 %) se ve svém dětství setkala s demokratickým výchovným stylem. Téměř stejná část respondentů (46,15 %) byla vychovávána v rodině, kde byl uplatňován autoritativní styl výchovy. Jen necelých 6 % dotázaných se pak setkalo s liberální výchovou.

Obr. 16. Graf k otázce číslo 16

Možnosti	Otázka č. 4 (%)	Otázka č. 16 (%)
A – autoritativní styl	15,38 %	46,15 %
B – liberální styl	0 %	5,77 %
C – demokratický styl	84,62 %	48,08 %

Tab. 8. Porovnání odpovědí na otázku č. 4 s odpověďmi na otázku č. 16

Srovnání výchovných stylů, které rodiče nyní užívají, s těmi, které uplatňovali jejich vlastní rodiče, rozdělené podle jednotlivých možností:

Možnost A – autoritativní styl výchovy

87,5 % rodičů, kteří vychovávají své děti autoritativně, bylo rovněž vychovááno ve své orientační rodině autoritativním výchovným stylem.

12,5% rodičů, kteří vychovávají své děti autoritativně, bylo vychovááno ve své orientační rodině demokratickým výchovným stylem.

Možnost C – demokratický styl výchovy

57 % rodičů, kteří vychovávají své děti demokratickým výchovným stylem, bylo vychovááno ve své orientační rodině také demokratickým výchovným stylem.

30% rodičů, kteří vychovávají své děti demokratickým výchovným stylem, bylo vychováno ve své orientační rodině autoritativním výchovným stylem.

13% rodičů, kteří vychovávají své děti demokratickým výchovným stylem, bylo vychováno ve své orientační rodině liberálním výchovným stylem.

Po vyhodnocení otázek číslo 13 až 16 a jejich porovnání s otázkami číslo 2, 3 a 4 bylo zjištěno, že hypotéza číslo 4 byla potvrzena. Bylo vyzorováno, že rodiče se při výchově svých dětí velmi často inspirují výchovou, se kterou se setkali ve své orientační rodině. Dokonce i výchovné prostředky, kterými nyní trestají své potomky, odpovídají těm, které na ně samotné v jejich dětství nejvíce platily. Moje domněnka o přenosu určitých výchovných prvků z generace na generaci se tedy potvrdila.

6.6 Shrnutí výsledků výzkumu

Po vyhodnocení všech nashromážděných dotazníků jsem došla k zajímavým zjištěním. Ta bych ráda nyní prezentovala prostřednictvím shrnutí výsledků výzkumu. Výsledky rozdělují na čtyři části podle jednotlivých hypotéz.

H1: Větší počet rodičů si myslí, že užívání trestů je ve výchově dítěte nezbytné a účinné.

Po zhodnocení prvních čtyř otázek bylo zjištěno, že **první hypotéza se nepotvrdila**. Respondenti nejsou výhradními zastánci trestání dětí. Pouze v první otázce nejčastěji odpovídali, že tresty jsou nezbytnou součástí zdravé výchovy dětí. V ostatních třech otázkách ale byli zásadně proti trestání. Nejúčinnějším trestem je podle nich totiž metoda přirozených následků. Na třetí, situační otázku navrhuji, aby se dítě za rozbití zrcadla omluvalo a část škody zaplatilo ze svého kapesného. A jako výchovný styl nejčastěji preferují styl demokratický.

H2: Emoční odměny jsou podle rodičů efektivnější než odměny v materiální podobě.

Následující čtyři otázky nám ukázaly, že **hypotéza číslo dvě byla potvrzena**. Rodiče jednoznačně tedy přikládají emočním odměnám velký výchovný význam. Respondenti převážně vyjádřili názor, který je prezentován i ve většině příruček o výchově. Z vlastní zkušenosti vědí, že žádoucího chování u dítěte nejspolehlivěji dosáhnou pomocí pochvaly nebo pozitivního hodnocení dítěte. Téměř 80 % rodičů by zcela správně své dítě za průměrné školní vysvědčení pochválilo za ty lepší známky a přislíbilo mu pomoc s vylepšením těch horších. Téměř tři čtvrtiny dotázaných si uvědomují důležitost udělování

pochvaly od matky nebo otce. Většina si také myslí, že emoční odměny jsou pro děti významným oceněním a že jsou často efektivnější než odměny materiální.

H3: Více rodičů si neuvědomuje možné negativní důsledky užívání odměn a trestů.

Moje domněnka se potvrdila a většina rodičů si opravdu neuvědomuje rizika, která s sebou užívání odměn a trestů může přinášet. Potvrdilo se to ve třech ze čtyř otázek zaměřených na ověřování této hypotézy. Velká část rodičů (65 %) se domnívá, že fyzický trest je pro dítě jasným signálem toho, že se zachovalo špatně. Většina respondentů si pak také myslí, že odměny a pochvaly posilují vnitřní motivaci dítěte, i když je to často přesně naopak. Pouze ukládání práce za trest se jeví polovině dotázaných jako nebezpečné a má podle nich smysl jen tehdy, jedná-li se o nápravu škody, kterou dítě způsobilo. Stanovená **hypotéza číslo 3 tedy byla potvrzena**, rodiče si rizika téměř neuvědomují.

H4: Rodiče na své děti častěji působí stejnými výchovnými prostředky, s nimiž se v dětství setkávali ve své orientační rodině, než by hledali prostředky jiné.

Čtvrtá hypotéza se věnovala zjišťování toho, do jaké míry má na současné rodiče vliv výchova, se kterou se sami setkali ve svém dětství. Zejména nás zajímalo, zda užívají stejné výchovné prostředky, příp. stejný výchovný styl, jako jejich vlastní rodiče. Po vyhodnocení posledních čtyř otázek bylo zjištěno, že **hypotéza číslo čtyři byla potvrzena**.

Rodiče se jednoznačně inspiroují výchovnými prostředky, kterými je samotné odměňovali a trestali jejich vlastní rodiče. Někteří (28,85 %) z rodičů výhradně přejímají výchovné postupy ze své orientační rodiny, jiní (67,31 %) přejímají to dobré a snaží se vyhnout tomu, s čím ve výchovných praktikách svých rodičů nesouhlasí.

Otázky číslo 14 a 15 se věnovaly zjišťování toho, zda současní rodiče používají stejné nebo odlišné výchovné prostředky, než na jaké byli zvyklí ze svého dětství. I zde byla prokázána značná shoda s orientační rodinou. Podrobné výsledky jsou uvedeny v předchozí kapitole. Zajímavým zjištěním je dle mého názoru to, že z celkového počtu 16 rodičů, kteří nyní vychovávají své děti autoritativně, jich 87,5 % pochází z rodin, kde vládl taktéž autoritativní styl výchovy. A z 88 rodičů, kteří své děti vychovávají demokratickým stylem, jich 57 % bylo také tak vychovááno. Zde lze tedy hovořit o přenosu výchovného stylu z generace na generaci.

Na závěr je možné konstatovat, že ze čtyř formulovaných hypotéz byly po vyhodnocení dotazníku tři potvrzeny (H2, H3, H4) a jedna vyvrácena (H1).

ZÁVĚR

Cílem teoretické části mé diplomové práce bylo seznámit potenciální čtenáře s odměnami a tresty jako nejčastěji užívanými prostředky výchovy dítěte v rodině. Pozornost jsem věnovala zejména vysvětlení základních pojmů týkajících se dané problematiky. První kapitoly mé práce informují o tom, co je to vůbec rodina a v čem spočívá výchova dětí v rodinném prostředí. Zabývám se také třemi hlavními výchovnými styly, které rodiče při výchově svých dětí uplatňují. V dalších kapitolách jsou pak popsána možná rizika, která jsou s užíváním odměn a trestů spojena. Také jsou zde uvedeny možné alternativy těchto výchovných prostředků. První část práce tedy měla poskytnout teoretický rámec pro vypracování praktické části, což také splnila.

Cílem praktické části mé diplomové práce pak bylo zjistit, jaké postoje rodiče k odměnám a trestům ve výchově dítěte zaujímají. Zjišťovala jsem, zda odměny a tresty při výchově dětí vůbec uplatňují, a pokud ano, tak jaké druhy. Zajímal mě také jejich osobní názor na účinnost emočních a materiálních odměn a také to, zda si rodiče uvědomují možná rizika spojená s používáním odměn a trestů. Poslední oblastí mého zájmu bylo zjistit, zda je ve způsobu výchovy současných rodičů možné spatřovat jistý transgenerační přenos z jejich orientační rodiny. Tento cíl se podařilo naplnit prostřednictvím dotazníkového šetření, které bylo za tímto účelem zrealizováno.

Po důkladné analýze získaných dat v dotazníkovém šetření bylo zjištěno, že rodiče nejsou výhradními zastánci trestání dětí. Předpokládala jsem totiž, že rodiče považují tresty za nutný a účinný výchovný nástroj. Oni ale ve výchově upřednostňují spíše metodu přirozených následků, která je podle názorů odborníků tou správnou volbou. Co se týká mé domněnky o emočních odměnách, ta byla potvrzena. Rodiče je považují za mnohem důležitější než odměny materiální a při odměňování svých dětí je také upřednostňují.

Vzhledem k tomu, že si myslím, že povědomí o možných rizicích spojených s užíváním odměn a trestů ve výchově dítěte není příliš velké, a výzkumem se mi to také potvrdilo, je důležité veřejnost o těchto negativních důsledcích informovat. Významná část respondentů se například chybně domnívá, že fyzický trest je pro dítě jasným znamením toho, že se zachovalo špatně. Že by ale fyzické tresty mohly způsobit, že se dítě samo bude chovat k druhým lidem agresivně, si téměř neuvědomují. Odměny také chybně považují za jasný pozitivní zdroj vnitřní motivace dítěte. O tom, že existují možné alternativy výchovy odměnou a trestem informují rodiče a další čtenáře v teoretické části práce.

Co se týká transgeneračního přenosu výchovných prostředků z orientační do rodiny, kterou si jedinec v dospělém věku sám zakládá, došla jsem k zajímavému zjištění. Rodiče se jednoznačně inspirojí výchovnými prostředky, kterými je odměňovali a trestali jejich vlastní rodiče. Někteří je přejímají výhradně, jiní pouze zčásti. Jen zanedbatelná část rodičů odměňuje a trestá naprosto odlišným způsobem. Výzkumem bylo nadále prokázáno, že výchovný styl se taktéž ve většině případů přenáší z generace na generaci.

Bylo by mi potěšením, kdyby moje diplomová práce posloužila k rozšíření povědomí o problematice odměn a trestů a přivedla čtenáře – rodiče, studenty pedagogických oborů, učitele nebo vychovatele – k zamyšlení se nad nimi. Mohli by si tak uvědomit skutečnost, že tyto nejčastěji užívané výchovné prostředky mají svá úskalí a je třeba je při výchově dětí aplikovat s rozvahou.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. 4. vyd. Praha: Portál, 2011. 136 s. ISBN 978-80-262-0032-1.
- [2] CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*. 3. vyd. Praha: Návrat domů, 2001. 119 s. ISBN 80-85495-63-5.
- [3] DELAROCHE, P. *Rodiče, nebojte se říkat NE*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 144 s. ISBN 978-80-7367-347-5.
- [4] DINKMEYER, D., MCKAY, G. D. *Efektivní rodičovství krok za krokem*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 144 s. ISBN 80-85282-92-5.
- [5] ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.
- [6] DOBSON, J. *Láska a kázeň ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1997. 208 s. ISBN 80-85495-58-9.
- [7] ELMANOVÁ, Olga. *Knih pro dobré rodiče aneb Nejlepší hobby – výchova vlastního dítěte*. Praha: Fortuna, 1998. 87 s. ISBN 80-7168-530-5.
- [8] FONTANA, D., *Psychologie ve školní praxi*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. 384 s. ISBN 978-80-7367-725-1.
- [9] GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207. s. ISBN 80-85931-79-6.
- [10] GRIFFIN, L. *My Child Won't Listen... and other early childhood problems*. Au-thrHouse. Bloomington 2009. 191 s. ISBN 978-1-4389-1690-3.
- [11] HAASOVÁ, I. *Ostatní děti směji všechno*. 1. vyd. Praha: Portál, 1991. 185 s. ISBN 80-85282-10-0.
- [12] HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 312 s. ISBN 80-7178-803-1
- [13] HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
- [14] HOGHUGH, M., LONG, N. *Handbook of parenting: theory and research for practice*. London (etc.): Sage, 2004. ISBN 0761971041.
- [15] HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině č. 94/1963*. 7. vyd. Pra-ha: Linde. 2005. ISBN 80-7201-517-6.

- [16] CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada. 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [17] KOHN, A. *Five Reasons to Stop Saying "Good Job!" Young Children* [online]. ©2001 [cit. 2013-12-19]. Dostupné z: <http://www.alfiekohn.org/parenting/gj.htm>.
- [18] KOPŘIVA, P. a kol. *Respektovat a být respektován*. 2. vyd. Kroměříž: Spirála, 2007. 286 s. ISBN -80-901873-7-4.
- [19] KRAUS, B., SÝKORA, P., *Sociální pedagogika I*. Brno: IMS, 2009. 63 s.
- [20] LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 343 s. ISBN 80-7169-195-X.
- [21] LOVASOVÁ, L., SCHMIDOVÁ, K. *Tělesné tresty*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 24 s. ISBN: 80-86991-75-X.
- [22] MÁDROVÁ, E. *Zkuste být dítětem*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 117 s. ISBN 60-7178-229-7.
- [23] MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. 108 s. ISBN 978-80-7367-504-2.
- [24] MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 6. vyd. Praha: Portál, 2007. 109 s. ISBN 978-80-7367-270-6.
- [25] MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: SLON, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- [26] MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- [27] MORRISH, R. G. *12 klíčů k důsledné výchově*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 135 s. ISBN 80-7178-786-8.
- [28] PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, CH. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. 6. vyd. Praha: Portál, 2012. 156 s. ISBN 978-80.7367-716-9.
- [29] PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 112 s. ISBN 978-80-73-67-766-4.
- [30] PREKOPOVÁ, J. *Jak být dobrým rodičem*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2001. 88 s. ISBN 978-80-247-9063-3.
- [31] PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. 160 s. ISBN 978-80-7367-589-9.

- [32] PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. 400 s. ISBN 978-80-73-67-647-6.
- [33] ROGGE, J.-U. *Děti potřebují hranice*. 5. vyd. Praha: Portál, 2013. 136 s. ISBN 978-80-262-0451-0.
- [34] ROGGE, J.-U. *Rodiče určují hranice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 184 s. ISBN 80-7178-990-9.
- [35] ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
- [36] STŘELEČEK, S. a kol., *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 214 s. ISBN 80-210-3687-7.
- [37] VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2012. 536 s. ISBN 978-80-246-2153-1.
- [38] VÁGNEROVÁ, M., *Základy psychologie*. 3. dotisk 1. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 355 s. ISBN 978-80-246-0841-9.
- [39] VAN IJZENDOORN, M. H. *Intergenerational Transmission of Parenting: A Review of Studies in Nonclinical Populations*. *Developmental Review* [online]. 1992, roč. 12, č. 1, s. 76-99. [cit. 2012-01-16]. Dostupné z: http://www.researchgate.net/publication/222452203_Intergenerational_transmission_of_parenting_A_review_of_studies_in_nonclinical_populations.
- [40] VANIČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. 116 s. ISBN 80-247-0814-0.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Graf k otázce číslo 1	50
Obr. 2. Graf k otázce číslo 2	51
Obr. 3. Graf k otázce číslo 3	52
Obr. 4. Graf k otázce číslo 4	53
Obr. 5. Graf k otázce číslo 5	54
Obr. 6. Graf k otázce číslo 6	55
Obr. 7. Graf k otázce číslo 7	56
Obr. 8. Graf k otázce číslo 8	57
Obr. 9. Graf k otázce číslo 9	58
Obr. 10. Graf k otázce číslo 10	59
Obr. 11. Graf k otázce číslo 11	60
Obr. 12. Graf k otázce číslo 12	61
Obr. 13. Graf k otázce číslo 13	62
Obr. 14. Graf k otázce číslo 14	63
Obr. 15. Graf k otázce číslo 15	65
Obr. 16. Graf k otázce číslo 16	68

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Nevhodné výchovné styly podle J Řezáče	21
Tab. 2. Pohlaví respondentů	47
Tab. 3. Věk respondentů	48
Tab. 4. Počet vychovávaných dětí	48
Tab. 5. Nejvyšší dosažené vzdělání	49
Tab. 6. Porovnání odpovědí na otázku č. 3 s odpověďmi na otázku č. 14	64
Tab. 7. Porovnání otázky č. 2 s otázkou č. 15	66
Tab. 8. Porovnání odpovědí na otázku č. 4 s odpověďmi na otázku č. 16	68

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha PI: Dotazník pro rodiče

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK PRO RODIČE

Vážení rodiče,

jmenuji se Kristýna Hejlová a posledním rokem studuji obor sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. V rámci své diplomové práce zpracovávám téma odměn a trestů ve výchově dítěte. Obracím se na Vás tedy s prosbou o pravdivé vyplnění následujícího dotazníku. Vaše odpovědi pro mě budou cenným zdrojem informací. Dotazník je zcela anonymní a dobrovolný. Zjištěné údaje budou využity pouze pro účely diplomové práce.

Velice Vám děkuji za spolupráci a Váš čas věnovaný tomuto dotazníku.

Dotazník vyplňte následovně:

Pozorně si, prosím, přečtěte jednotlivé otázky a vždy vyberte pouze jednu odpověď, která nejvíce vystihuje Váš názor na danou problematiku.

Na první stránce bych se Vás ráda zeptala na základní údaje o Vaší osobě. Následující otázky pak zjišťují Váš postoj k odměnám a trestům ve výchově dítěte.

DOTAZNÍK

Vaše pohlaví

- A. žena
- B. muž

Váš věk

- A. do 30 let
- B. 31–40 let
- C. 41–50 let

Počet Vašich dětí

- A. jedno
- B. dvě
- C. tři
- D. více

Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

- A. základní škola
- B. vyučen/a
- C. střední škola
- D. vyšší odborná škola
- E. vysoká škola

1. Tresty

- A. jsou nezbytnou součástí zdravé výchovy, učí dítě správně se chovat.
- B. jsou pro mě i pro dítě přijatelnější než ztráta času u dlouhých kázání, působí ihned.
- C. jsou účinné jen zřídkakdy, ale za zkoušku nic nedám.
- D. jsou zbytečné – žádoucího chování s nimi stejně nedosáhnu.

2. Nejúčinnějším trestem je dle mého názoru

- A. pohlavek, plácnutí přes zadek, vytahání za uši apod.
- B. přerušování kontaktu s dítětem (poslání za dveře, stání v koutě apod.).
- C. zákaz činnosti (jít ven s kamarády) nebo donucení k činnosti (např. domácí práce).
- D. metoda tzv. „přirozených následků“ (udělal jsi nepořádek – uklid' to).
- E. tresty nejsou účinné, a proto je nepoužívám.

3. Paní učitelka si ve škole (školce) stěžuje, že Vaše dítě rozbilo zrcadlo, přestože mu zakázala házet si ve třídě s míčem. Jaká bude Vaše reakce?

- A. Dám mu pár na zadek.
- B. Domluvím mu, aby se to příště již neopakovalo.
- C. Dostane na týden „domácí vězení“.
- D. Za trest vykoná nějaké domácí práce.
- E. Navrhnou mu, aby se omluvilo a část zrcadla zaplatilo ze svého kapesného.
- F. Nechám to plavat.

4. Jaký výchovný styl je vám nejbližší?

- A. Autoritativní (v naší rodině jsou stanovena pevná pravidla, která se musí dodržovat).
- B. Liberální (neřídíme se pravidly, panuje u nás naprostá svoboda).
- C. Demokratický (pravidla zohledňují potřeby všech členů rodiny, na děti působíme spíše vlastním příkladem než hojnými tresty a zákazy).

5. Mám vyzkoušeno, že žádoucího chování u dětí nejspolehlivěji dosáhnu pomocí

- A. sladké odměny.
- B. pochvaly, kladného hodnocení, úsměvu.
- C. finanční odměny.
- D. příslibu výletu, dobrodružství.
- E. pár ran na zadek.
- F. vyhrožování.
- G. jiné .....

6. Za průměrné školní vysvědčení bych dítě

- A. potrestal/a.
- B. vždy věcně nebo finančně odměnil/a, abych je motivovala pro příště.
- C. nechválila ani neodměňoval/a.
- D. pochválil/a za ty lepší známky a příslibil/a mu pomoc s vylepšením těch horších.

7. Z dlouhodobějšího hlediska dítě nejvíce k žádoucímu chování motivuje

- A. vidina věcné odměny.
- B. strach z trestu.
- C. pochvala a uznání od matky nebo otce.

8. Myslím si, že emoční odměny (pochvaly, poděkování, uznání)

- A. jsou pro děti významným oceněním jejich úsilí.
- B. nemají pro děti většinou význam, více ocení materiální odměny.
- C. mají stejný efekt jako odměny materiální.

9. Pokud fyzicky trestám starší dítě (okolo 10 let),

- A. dávám mu tím jasně najevo, že se zachovalo špatně.

- B. nemohu mu uškodit, i když správného chování tím možná nedosáhnou.
- C. učím ho, že užívání násilí je v pořádku.
- D. mohu způsobit, že bude mít skony k agresivitě.

10. Ukládání práce za trest

- A. je pro dítě vhodným a účinným trestem, často tento druh trestu používám.
- B. výchově dětí neškodí a ani neprospívá; pokud na dítě funguje, nevidím důvod, proč práci za trest neuložit.
- C. je nebezpečné, protože u dítěte buduje negativní vztah k práci.
- D. má výchovný smysl jen tehdy, pokud jde o nápravu, škody, kterou dítě způsobilo.

11. Odměnami

- A. posilujeme žádoucí chování dítěte.
- B. dítě pouze uplácíme, aby dělalo, co chceme my.
- C. zvyšujeme vnitřní motivaci dítěte a chuť pro danou činnost.
- D. dítěti dáváme najevo, že činnost, kterou po něm požadujeme, nemá sama o sobě význam; dítě tak k této činnosti ztrácí svou vnitřní motivaci.

12. Udělování pochval

- A. v nadměrné míře vede k přílišnému sebevědomí dítěte.
- B. nemá kladný vliv na výchovu.
- C. podporuje vnitřní motivaci k dané činnosti.
- D. má za následek závislost na hodnocení okolí, především autorit.

13. Když se zamyslím nad svým vlastním dětstvím, mám pocit, že

- A. odměňuji a trestám stejnými nebo podobnými prostředky jako moji rodiče.
- B. odměňuji a trestám naprosto odlišnými prostředky než moji rodiče.
- C. jsem něco přejal/a od svých rodičů, ale snažím se vyhnout tomu, s čím nesouhlasím.

14. Když jste jako dítě něco provedl/a nebo se choval/a nevhodně

- A. dostal/a jsem od rodičů pár na zadek.
- B. rodiče mi domluvili, abych to příště již nedělal/a.
- C. dostal/a jsem „domácí vězení“.
- D. za trest jsem musel/a pracovat.
- E. musel/a jsem svůj prohřešek odčinit/napravit.
- F. rodiče to přešli bez povšimnutí.

15. Na mě samotného (samotnou) v dětství nejvíce platil tento trest:

- A. pohlavek, plácnutí přes zadek, vytahání za uši apod.
- B. přerušování kontaktu s rodiči (poslání za dveře, stání v koutě apod.).
- C. zákaz činnosti (jít ve s kamarády) nebo donucení k činnosti (např. domácí práce).
- D. metoda tzv. „přirozených následků“ (udělal jsi nepořádek – uklid' to).
- E. moji rodiče tresty nepoužívali.

16. Jaký výchovný styl uplatňovali Vaši rodiče?

- A. Autoritativní (byla stanovena pevná pravidla, která se musela dodržovat).
- B. Liberální (neřídili jsme se pravidly, panovala u nás naprostá svoboda).
- C. Demokratický (pravidla zohledňovala potřeby všech členů rodiny, rodiče na nás působili spíše vlastním příkladem než tresty a zákazy).